

Klimop moet! • Driemaal de toplattenkast • Bijenkunstkoffertje weer thuis
• Impressie Apimondia in Kiev • Financieel fundament Bijenhuis • Bestuivingstechnologie

Bijenhouden

7e jaargang | 7
november 2013

7 Nederlandse BijenhoudersVereniging

NBV

Nederlandse
BijenhoudersVereniging

Inhoud

- 4 Red de klimop**
Een pleidooi voor meer klimop, ook in bomen!
- 10 Eindelijk, lattenboeken**
Boeken vol praktische informatie over de 'top-bar hive'
- 16 Achtduizend bijenkenners naar Apimondia in Kiev**
- 20 Fundraising voor een vernieuwd Bijenhuis**

en verder:

- 3 Van de redactie

Praktisch

- 6 Plantenzaden oogsten, schonen, drogen, bewaren
- 8 Lessen voor beginners: van één Warrékast tot 600 honingvolken
- 11 Meer weten over de Golzkast? Hier is het mailadres.
- 12 Top-bar hives, hoe die te bevolken?
- 13 Etiketten en etiquette

Mailbox

- 14 De wonderlijke terugkeer van een weggevoegen Schiermoer | Zwerm-Kunst-Reis voltooid
- 15 Onduidelijkheden rond hoeveelheden wintervoer en honing onder de loep

Gelezen en gezien

- 19 Heidehoning voor wonden bij paarden | Waarom bijenhouden zo populair is

Nederlandse BijenhoudersVereniging

- 20 Programma's NBV-studiedagen 2014
- 21 In memoriam Arjen Neve | Lidmaatschap NBV 2014
- 22 Verslag van de Lerarendag 2013
- 22 Agenda | Vraag en aanbod | Cursussen

Imkergemeenschap

- 23 Vooraankondiging verzamelbeurs van BIJ-zaken
- 24 Imkeren met acht zintuigen: Bijen in Boxmeer (slot)
- 25 Goed geschoten | Studiegroep pollenonderzoek | Bijeenkomst TBH-imkers
- 26 Ondernemen met bijenproducten: crèmes
- 27 Imkeren in de groene omgeving: de Zuidelijke Bollenstreek
- 30 Innovatieve bestuiving van fruit

Colofon

Bijenhouden, vakblad voor bijenhouders

Jaargang 7, nummer 7, november 2013

ISSN 0926-3357.

Uitgegeven door de NBV. Verschijnt 8 keer per jaar, omstreeks 1/2, 15/3, 1/5, 15/6, 1/8, 15/9, 1/11, 15/12. Oplage 6.800 ex.

Redactie

Tineke Brascamp-van der Lee, hoofdredacteur.

Wietse Bruinsma, Bart de Coo,

Kees van Heemert, Henk van der Scheer,

Rob Veeneklaas

Vaste medewerkers

Leo van der Heijden, Nienke de Jong (register),

Ingrid & Iebe Monderman, Rob van Veldhuijzen

Redactie & administratie

Marga Canters (secr.),

Grintweg 273, 6704 AP Wageningen

t 0317 42 24 22 f 0317 42 41 80

e redactie@bijenhouders.nl

Niet-commerciële advertenties

in 'Vraag en aanbod' € 10 per 20 woorden,

elk extra woord € 0,25. Uitsluitend voor

particulieren met incidentele aanbiedingen.

U ontvangt voor de kosten een factuur.

Tarieven voor handelsadvertenties op

aanvraag .

Alle in Bijenhouden gepubliceerde meningen en inzichten zijn voor rekening van de auteurs.

De redactie beslist over plaatsing van kopij en behoudt zich het recht voor bijdragen zo nodig in te korten, te redigeren of een eigen reactie te plaatsen. De recentste versie van

het Groene Boekje wordt aangehouden.

Inhoud van advertenties valt buiten verantwoordelijkheid van de redactie. Over plaatsing van handelsadvertenties beslist de NBV.

Overname artikelen en illustraties na voorafgaande toestemming van de redactie en met bronvermelding.

Digitale foto's (resolutie 300 dpi bij 10x15 cm) per e-mail of upload.

Digitale foto's (resolutie 300 dpi bij 10x15 cm) per e-mail of upload.

Digitale foto's (resolutie 300 dpi bij 10x15 cm) per e-mail of upload.

Kopij uiterlijk 8 weken vóór de datum van verschijnen aan te leveren bij Marga Canters.

Beknopte aankondigingen en berichten uit de vereniging uiterlijk 6 weken tevoren.

Voor opgave van advertenties geldt vier weken. Tekst per e-mail.

Vormgeving en opmaak

GAW ontwerp en communicatie, Wageningen

Druk BDU Grafisch bedrijf BV, Barneveld

Omslagillustratie: Kweeperen en mispels,

ook hier was een bij bij | Foto redactie

Beter Bijenhouden

Het bijenwerk is gedaan, tijd om te dromen over (nog) beter bijen houden. In dit nummer staat een impressie van Apimondia, wereldcongres annex vakbeurs waar duizenden deelnemers op af komen. Het aantal onderzoekers dat in Kiev over hun resultaten kwam vertellen, schat ik op 400. Word je er wijzer van als je daar als bijenhouder naar gaat luisteren? Ofwel, word je er een betere bijenhouder van? Volgens minstens één van die vierhonderd niet. Een Ierse onderzoeker vertelde in Kiev dat alle bijenonderzoek van de laatste eeuw voor de praktische bijenhouderij alleen heeft opgeleverd hoe *Varroa* beter te bestrijden en hoe Amerikaans Vuilbroed beter het hoofd te bieden. Breder kijkend, heeft al dat onderzoek wel gezorgd voor beter begrip van de honingbij als organisme, voor de ontdekking van de bij als modeldier voor allerlei vraagstukken en voor beter academisch bijenonderwijs. Desondanks zag hij op praktisch gebied drie dringende vragen niet beantwoord: zin en onzin van toevoegingen aan het voer, de voor- en nadelen van een bepaald type huisvesting én CCD.

Dus geen onderzoek en geen congres? Natuurlijk wel, noem één dier dat zoveel stof levert voor de onderzoekende mens als de bij!

Maar wat wel moet, is meer verbinding leggen tussen (praktijk)onderzoek en praktijk. Dat ei van Columbus is lang bekend: we hadden overheidsvoorlichting aan de praktijk en er was onderzoek op basis van signalen vanuit diezelfde praktijk. Allemaal mensenwerk dat geld kostte en waar dus op bezuinigd is toen de bijenhouderij niet langer als economisch belangrijke sector beschouwd werd; de voorlichting viel vrijwel weg. Ik ben dan ook erg nieuwsgierig wat onze voorzitter tijdens de NBV-studiedagen deze maand kan terugmelden over zijn poging om in het kader van een nieuw Nederlands bijgezondheidsprogramma financiering te vinden voor weer meer imkervoorlichting. Licht Bijenhouden dan voor over beter bijen houden? Ten dele, bijvoorbeeld via de nu aflopende beginnersrubriek van vader en dochter Monderman. Leraren zijn onze voorlichters bij uitstek. Geen wonder dat in het verslag van de Lerarendag in dit nummer het woord voorlichting valt. Maar niet alleen om beter geïnformeerde bijenhouders te krijgen maar vooral ook om de trends in de praktijk en in de maatschappij in het onderwijs te verweven. Een soort driehoeksverhouding dus tussen praktijk, vakkennis en maatschappij – een nieuw verschijnsel.

Nu we het toch over bewegingen in de maatschappij hebben, het is geen toeval dat in deze Bijenhouden vrij veel te lezen is over bloemen en planten. Drachtverbetering is de leus, en alom wordt het propagandazaad gezaaid. Ons openingsartikel is een pleidooi voor meer klimop. Daarna volgt een artikel over drachtplantenzaad uit eigen tuin. Opvallend is het aantal artikelen met aandacht voor niet-doorsnee kasten, vooral de toplattenkast springt eruit, een andere trend. Maar voor de hele inhoud geldt: we zijn altijd uit op goed informeren van onze lezers.

Bijenhouden: praktisch, mededeelzaam én trendy.

Tineke Brascamp

Een pleidooi voor meer klimop, ook in bomen!

Red de klimop

Rob van Hernen

Klimop is een algemene en toch weinig voorkomende en ten onrechte verguisde plant. In de plantengemeenschap van de klasse van de eiken- en beukenbossen op voedselrijke grond is de klimop een typerende kensoort. Overal in het land kom je klimop tegen.

Hier in het oosten van het land zie ik dikwijls klimop hoog in de bomen gaan en na vele jaren, als de klimop in de breedte gaat groeien en bloeitakken

gaat vormen, komt er iemand langs die de klimop onder aan de stam doorsaagt en dan sterft de plant af. Kennelijk is het voor de klimop verboden om een respectabele leeftijd te bereiken. Want dat kan de klimop. In Frankrijk zag ik eens een klimop met een stamdoorsnee van 70 cm, die groeide tegen een eik met een stam met een doorsnee van ca. 150 cm. Ondanks de jarenlange aanwezigheid van de klimop was de eik gezond.

Een aantal jaren geleden kwam ik regelmatig in het Norgerholt in Drenthe bij Norg. Dat is waarschijnlijk het oudst aangelegde bos in Nederland, maar

het lijkt een oerwoud. In dat bos viel het me op dat de eikenbomen die daar doodgingen, juist de bomen waren waar de klimop niet tegenaan groeide.

Landgoedbezitters en terrein- en wegbeheerders menen echter dat de klimop bomen verstikt. Als de plant groot wordt, moet men deze volgens hen verwijderen, dus juist als de plant zijn waarde voor de natuur kan ontplooien. Want dan is de klimop een nectar- en stuifmeelbron voor insecten, nestgelegenheid en voedsel voor vogels en beschermer van de boom waar hij tegenaan groeit.

Sinds ik imker let ik hierop en de argumenten tegen de klimop berusten naar mijn mening meestal op overgeleverde opvattingen. Natuurlijk sterven er wel bomen met klimop. Meestal zijn dat bomen zoals lijsterbes en de fruitbomen die niet de omvang en de leeftijd bereiken van bijvoorbeeld de inlandse eik. Ook de structuur van de takken maakt verschil. Iedereen kan waarnemen, in het bijzonder in de wintermaanden, dat de klimop in een volwassen eikenboom met een regelmatig gevormde kroon, nooit het einde van de takken bereikt, maar tot op ongeveer anderhalf tot twee meter van het uiteinde van de takken komt. Daardoor blijft 's zomers de bladzone vrij en wordt de eikenboom niet gehinderd in zijn assimilatie en kan hij dus nooit stikken. Als de klimop dan toch nog doorgroeit dan is dat niet meer in de breedte of de hoogte, maar gaan de groeitakken naar beneden hangen, omdat ze geen houvast meer hebben.

Argumenten tegen

Zijn er dan geen argumenten tegen de klimop? Jawel. Bijvoorbeeld, bomen met een onregelmatige kroon en/of bomen met een scheve stand kunnen door de groei van de klimop topzwaar worden en omvallen of afbreken.

Dat heb ik inmiddels meerdere malen waargenomen bij acacia's (*Robinia pseudoacacia*). Maar ook zonder klimop kunnen acacia's die scheef staan soms 'zomaar' omvallen, vaak doordat ze door de concurrentie in combinatie met de snelle groei, te zwaar zijn geworden voor het zwakke wortelstelsel. Bij het breken van takken of het afbreken van de kroon, blijft deze vaak nog hangen in de klimop (zie foto op bladzijde 4).

Ook tegen bomen die niet zo groot worden, zoals fruitbomen en struiken, kan men beter geen klimop laten groeien. Bij struiken zitten de takken zo dicht tegen elkaar, dat de klimop altijd houvast vindt en de struik overwoekert, waardoor deze geen licht meer krijgt.

Met name op voedselrijke grond hoort hier de combinatie van inlandse eik, beuk en klimop in de natuur thuis en ze is waarschijnlijk van voordeel voor boom en klimplant. De gedachte dat het hout beschadigd wordt door de wortels van de klimop is volkomen onjuist.

Sinds ik erop let, heb ik tientallen eikenbomen gezien die doodgingen terwijl er klimop tegenaan groeide. Bij nadere beschouwing waren dat allemaal bomen die te dicht op elkaar stonden en met een smalle onderontwikkelde kroon, die ook zonder klimop zouden zijn doodgegaan.

Graag zou ik in contact komen met mensen die hierover meer weten, wetenschappelijke literatuur hierover kennen en bewijsmaterialen zoals foto's bezitten. Ik zou graag zien dat we gezamenlijk een goed onderbouwde publicatie kunnen schrijven voor terreinbeheerders, wegbeheerders, gemeenten etc. Dat kan in de toekomst wellicht een aantal kleine ecologische missers voorkomen, én we dienen zo de bijen met late stuifmeeldracht. ●

Adres: De Dinkel 23, 8051 KA Hattem
t 038-4441353 m rphernen@hetnet.nl

foto Henk van der Scheer

Kennis over plantenzaden voor de imker

Leo van der Heijden, tekst en foto's

Iedereen die in het voorjaar zaait, kan in de herfst weer zaden oogsten. Het spreekwoord luidt niet voor niets: wie zaait zal oogsten. Maar ook geldt: wie oogst kan later weer inzaaien. En wel een aanzienlijk groter oppervlak dan waarvan de zaden geoogst zijn. Want elke plant produceert omwille van het behoud van de soort véél zaden. Hier volgen een paar aanwijzingen hoe we het beste deze zaden verzamelen, om ze het volgende jaar weer met succes te kunnen uitzaaien.

Rijp zaad

Het belangrijkste is dat de zaden bij het oogsten rijp zijn. Onrijp zaad verdroogt en zal niet kiemen. Om het juiste oogsttijdstip te bepalen zullen we de planten waarvan we willen oogsten een tijdje moeten volgen. We zien dan de verandering van de vruchten. Eerst worden ze groter, dan veranderen ze van kleur. Het kan geen kwaad af en toe een vrucht open te peuteren. Je ziet dan hoe de zaden in de vrucht zitten. Het best kan geoogst worden als het gewas droog is. Een nat gewas beschimmelt sneller. Het moment van oogsten is aangebroken als de zaden donker kleuren en hard zijn geworden. Bij veel planten zijn de eerste zaden dan al op de grond gevallen. Dit zien we heel eenvoudig bij de goudsbloem, die de zaden kaal op de bloembodem vormt. Als die van groen naar bruin zijn verkleurd en makkelijk loslaten, zijn ze rijp. Het zaad van één zo'n bloem is al een flinke hoeveelheid.

Bij de klapproos is het wachten tot de vruchtdoos zich opent. De vruchtdozen kunnen worden afgeknipt en in een emmertje verzameld. Vruchten die nog weliswaar niet open zijn maar wel bruin en droog kunnen ook worden geoogst.

Bij phacelia is het moment van oogsten wat moeilijker te bepalen. De bloemen van phacelia zitten in aarvormige schichten waarbij de bloei onderaan

begint en zich dan langzaam naar het einde van de schicht verplaatst. Dit kan enkele weken in beslag nemen. Dit betekent dat de zaden die het eerst gevormd worden al rijp kunnen zijn als de laatste bloemen in de schicht nog in bloei staan. Hier zal een zodanige keuze gemaakt moeten worden dat de kans op rijp zaad het grootst is. Meestal is dit als de eerste zaden beginnen te ruïen. Knip de hele schichten af en leg ze te drogen.

Van links naar rechts: goudsbloem, klapproos, phacelia, phacelia

Voor een goed kiemresultaat is wel enige plantenkennis nodig, elke soort heeft zo zijn eigen manier van zaadvorming. In dit algemene artikel staan een aantal voorbeelden 'dicht bij huis'.

Meer weten? Op internet is veel informatie te vinden.

Drogen

De vruchtendozen van de klaproos bevatten nog maar weinig water en zullen makkelijk drogen, dit in tegenstelling tot de schichten van phacelia of de oogst van bloemtakken van borage. In het geoogste materiaal zit nog veel vocht. Zouden we alles in emmers stoppen dan zal onder in de emmer de boel beschimmelen. Het zaad gaat hierbij verloren. Beter is het daarom het geoogste materiaal in niet te dikke lagen in platte kisten te leggen met een krant er onder. Af en toe het materiaal keren zal het droogproces versnellen. Het drogen kan het beste plaatsvinden in een goed geventileerde droge ruimte. Niet in de volle zon want hierdoor kan broei ontstaan waardoor de kiemkracht afneemt.

Dorsen en schonen

Als het geoogste materiaal droog is kunnen we gaan schonen of dorsen. De manier waarop hangt ook weer af van het gewas. De dozen van de klaproos kunnen eenvoudig worden leeggeschud. Bij goudsbloemen eventueel wat plantenresten verwijderen en klaar ben je. Ook bij de zonnebloem kunnen de zaden gemakkelijk uit de bloembodem worden geschud. Heeft men weinig materiaal dan kunnen de zaden eruit worden gepeuterd zoals we hier zien bij het knoopkruid. Als de verdroogde bloemblaadjes (recht boven de zaadjes op de foto) makkelijk loslaten van de vrucht dan komen de zaadjes los als je de vrucht tussen duim en wijsvinger rolt. Anders wordt het bij phacelia en borage. Hierbij zal het gewas moeten worden 'gedorst'. Dat betekent dat het moet worden gekneusd en verkleind om zo de zaden vrij te maken. Een linnen zak of een oud kus-

Boven: borage (onrijp); midden: drogen; onder: knoopkruid

sensloop kan hierbij goede diensten bewijzen. Stop het materiaal in de zak en sla hier met de hand op. Schud het verkruidelde materiaal in een zeef, bijvoorbeeld een oud vergiet. Zeef het zaad eruit. Wat overblijft, kan op de composthoop. In dit zaad zit nog veel stof en ander klein plantmateriaal. Dit kan eruit worden geblazen. Doe hiervoor alles in een niet te kleine, platte schaal. Door over de schaal te blazen of gebruik te maken van de wind wordt het 'kaf' van het 'koren' gescheiden.

Bewaren

Als het zaad redelijk schoon en goed droog is kan dit het beste worden opgeslagen in papieren zakken. Hierin kan het blijven ademen. Schrijf op de zak de naam van het gewas en het jaar van oogsten. Na een half jaar weet je anders niet meer welk zaad je hebt geoogst, zeker als je verschillende soorten bezit. Het zaad kan meerdere jaren worden bewaard. Hoe lang is soortafhankelijk. Het is dan wel belangrijk om te weten wanneer het zaad geoogst is.

De zakjes zaad bewaren in het donker op een koele droge plek. Goed droog zaad kan enige vorst hebben. Al die zaden kunnen we zaaien, maar ook ruilen; een verbreding van onze prachtige natuurhobby. ●

Ervaringen van vader Iebe en dochter Ingrid Monderman

Laatste les voor beginners (7): imkers in soorten en maten

We hebben in de afgelopen afleveringen beginnende imkers veel proberen uit te leggen over het houden van bijen. Wat doe je wanneer en waarom? Aan het eind van een basiscursus zoals de onze weten de cursisten, als het goed is, wat er zich afspeelt in een bijenvolk en hoe je een volk zo gezond mogelijk houdt. Maar we merken dat de laatste jaren naast de reguliere imkerij het

zogenoemde biologisch imkeren steeds meer in de belangstelling komt. (Niet te verwarren met de wijze van imkeren die vereist is om de honing als 'biologisch' op de markt te mogen brengen. Red.) Ook zijn er altijd cursisten die zich afvragen of je kunt leven van de bijen. Daarom bekijken we deze keer wat verschillende manieren van imkeren.

De reguliere (hobby)imker

Hobbyimker is degene die puur voor zichzelf een aantal volken (1, 10, 20, 30 of nog meer) heeft. Van oudsher werden de bijen gehouden voor honingwinning en later ook voor bestuiving van gewassen. Daar is tegenwoordig een heel belangrijke reden bij gekomen. Mensen willen graag wat doen voor de bijen omdat deze het zo slecht hebben. Van deze laatste groep volgt een deel de reguliere cursus en een ander deel de biologische variant. De reguliere imker werkt over het algemeen met een spaarkast of een vergelijkbare vorm van huisvesting. Deze kasten hebben handzame raampjes die in andere kasten kunnen worden overgezet, makkelijk te slingeren zijn en ook goed met het oog te controleren.

De biologische imker

De voornaamste drijfveer om biologisch te imkeren is de bijen een goede leefplek te geven, zonder ingrepen in het volk. Waar een reguliere imker ook wel met zijn volken naar een plaats rijdt met veel dracht, zal de biologische imker proberen zoveel mogelijk dracht naar de leefomgeving van de bijen te halen. Daarnaast zal hij/zij zo weinig mogelijk in de volken kijken; die moeten hun eigen gang kunnen gaan. Deze imkers zijn dus niet direct afhankelijk van een spaarkast of iets dergelijks, aangezien honingwinning niet voorop staat en de volken niet vaak gecontroleerd worden.

Warrékast

Zelf zijn we geen biologische imkers, maar ook wij vinden het leuk om te zien hoe een volk zichzelf kan redden. Daarom staat sinds twee jaar een

Warrékast* op de stal. Dit is een kast met alleen toplatjes en bij ons aan de voorkant een glazen raampje waardoor je in het volk kunt kijken zonder het direct te storen, maar helaas geen heelaar kunt zien. Op internet, twee jaar geleden, werd deze kast zeer geschikt genoemd voor de beginnende imker. Wij vragen ons af of daarmee de beginnende biologische of reguliere imker bedoeld wordt. Deze kast is volgens ons niet geschikt voor een beginnend regulier imker. Inmiddels blijkt die tekst aangepast naar "beginnende biologische imker". Kennelijk vinden meer mensen dat imkeren met deze kast lastig is. Na twee jaar leren we nog steeds bij en zijn we er nog niet handig genoeg mee. De bijen bouwen de raten vast aan de zijwanden van de kast en de onderkant van de raat zelfs aan de toplatjes van de bak eronder. Het eerste jaar hebben

Onze Warrékast

Op de yard

we geprobeerd om de raampjes te controleren op zwermcellen, maar doordat we de raampjes teveel beschadigden, lieten we dat uiteindelijk verder achterwege. Met als gevolg dat het volk een paar weken later bijna leeggezwermd was. Dit jaar hebben we een paletmes aangeschaft (voor palet en keuken). Met zo'n mes kan je de raampjes prima van de wand los krijgen. Het blijft belangrijk goed op te letten of de onderkant niet vastzit, maar een laagje vaseline op de bovenkant van de latjes voorkomt dit probleem voor een deel. Toch konden we ook dit jaar niet verhinderen dat het volk ging zwermen. Wel gaat het volk ditmaal op twee Warrébakken de winter in. Driemaal is scheepsrecht, dus verwachten we er volgend jaar op tijd bij te zijn met het maken van een kunstzwerm. Volgende stap wordt te proberen wat raathoning te winnen. Aangezien geen kunstraat wordt gebruikt maar de bijen alles zelf uitbouwen, is de raat hier uitermate geschikt voor. Het mag duidelijk zijn dat we toch reguliere imkers zijn en blijven. Hoewel... inmiddels zijn we met een holle boomstam bijna zover dat deze geschikt is om als bijenwoning te fungeren. Maar los van behandelen tegen Varroa en voeren, kunnen we hier verder niets mee doen, alleen genieten.

Een bedrijfsimker

Sommige cursisten vragen zich af of je van de imkerij kunt leven. Kort gezegd:

in Nederland maar een enkeling. Er is niet genoeg drachtgebied om een bedrijf alleen op basis van honing winstgevend te laten zijn. In Canada bijvoorbeeld kan het wel. Wij zijn daar op bezoek geweest bij de familie Zwiers, in de omgeving van Calgary. Op dit moment hebben ze zo'n 5500 bijenvolken, verspreid over ongeveer 200 'yards'. De yards (terreinen) liggen maximaal een uur rijden van het bedrijf. Het spreekt voor zich dat met deze aantallen het imkeren toch anders gaat. Vergeleken met Nederland kunnen de bijen daar in Canada maar een korte periode honing halen. De winter start er ongeveer in september en duurt tot in april. In het voorjaar worden de volken gesplitst. Uit o.a. Californië en Nieuw-Zeeland worden bevruchte moeren aangekocht en in het moerloze volk ingevoerd. Hierdoor wordt zwermen grotendeels voorkomen. In het hoogseizoen zitten de volken op 2 broedkamers met 9 raampjes in Langstrothformaat (veel groter dan onze spaarkasten) en 3 tot 4 honingkamers met 8 raampjes (zelfde formaat als de broedkamers). Ze komen ongeveer eenmaal in de drie weken bij een yard met 25 tot 30 kasten en doen gemiddeld 12 yards per dag per team. Lege bakken worden bijgeplaatst, die vol honing zijn gaan mee terug. Elke dag gaan drie teams op pad; daarbij worden seizoenarbeiders ingezet.

Tot besluit

Dit was onze laatste bijdrage aan deze serie in Bijenhouden.

We wensen iedereen veel succes en plezier met de eigen volken.

Wees vooral niet bang om fouten te maken, daar leer je het meeste van.

En probeer zoveel mogelijk samen te werken met een andere beginnende of ervaren imker.

Het spreekt voor zich dat aan elk volk maar beperkt tijd besteed kan worden. Controle bestaat uit dekkleed verwijderen en kijken of er van bovenaf iets afwijkends te zien is. Zo niet, dan kan er een bak bovenop. Wanneer ze na drie weken terugkeren, moet de bovenste bak volledig zijn uitgebouwd. Is dit het geval, dan kan er weer een bak, soms twee stuks, bovenop. Is er niet goed uitgebouwd, dan wordt pas echt in het volk gekeken. Ook hier gaat natuurlijk wel eens iets fout. Vanaf half juli kan het oogsten beginnen. Dagelijks worden ongeveer 600 bakken met honing van de volken gehaald. Ga uit van 10 pond honing per raam en je weet hoeveel honing er gewonnen wordt. Na een maand zijn luzerne, koolzaad en klaver uitgebloeid en beginnen de voorbereidingen voor de winter. Naast Varroabestrijding wordt vooral ook aandacht besteed aan de bestrijding van Nosema. ●

*) Meer over de Warrékast is te vinden op www.imkerpedia.nl.

foto Ingrid Monderman

foto Bart de Coo

Praktische informatie over de 'top-bar hive'

Eindelijk, lattenboeken!

Bart de Coo

Vorig jaar en dit jaar verschenen er maar liefst drie boeken die de lattenimker blind kan aanschaffen. Even ter informatie, een lattenimker is een imker die met een zgn. (top)lattenkast werkt, waarbij de bijen hun raat aan alleen een bovenlat vastbouwen. Tot op heden moesten we het doen met 'The barefoot bee-keeper' van Phil Chandler (2010), een boek dat zich eerder liet lezen als een pamflet voor een bepaalde omgang met en zekere visie op de bij en de bijenteelt, dan als een praktische handleiding. Met twee Amerikaanse en een Duitse uitgave is daarin verandering gekomen.

Crowder en Harrell

In 2012 verschenen de beide Amerikaanse boeken. De eerste is 'Top-bar beekeeping, organic practices and health' van de partners Les Crowder en Heather Harrell. Crowder is de imker, Harrell de schrijfster. Op grond van de toevoeging 'organic' zal de ervaren imker onmiddellijk begrijpen dat Crowder en Harrell de lattenkast beschouwen als bijenwoning die goed past bij hun kijk op de bijenteelt. Afgezien daarvan is het boek vooral praktisch van aard. Dit boek is een echt beginnersboek. De hoofdstukindeling is klassiek.

Voordat ze het over de bedrijfsmethode gaan hebben, eerst het nodige over de honingbij, het gereedschap en de basale handelingen. Na de bespreking van de mogelijke bedrijfsmethoden volgt natuurlijk een deel over honing, was, koninginnenteelt en drachtplanten. Middenin het boek staan uitgebreide en zeer heldere schematische voorstellingen die de verschillende handelingen illustreren. Het kleine boekje is dun, maar grondig, praktisch en gedetailleerd. Zoals gezegd, een prima boek voor de startende lattenimker.

Mangum

Van een héél andere orde is het volumineuze gevaarte 'Top-Bar Hive Beekeeping: Wisdom and Pleasure Combined' van de Amerikaanse wetenschapper Wyatt A. Mangum, eveneens uit 2012. Lezers van The American Beejournal zullen hem kennen als vaste medewerker van dat blad en als kenner van allerlei historische aspecten van de bijenteelt in de VS. Afgezien daarvan bezit de man maar liefst 200 lattenkasten, die hij overwegend inzet voor de bestuiving van bijvoorbeeld katoenvelden. Die leveren ook nog eens aanzienlijke hoeveelheden honing op(!). Zijn boek is zeer persoonlijk van aard, in die zin dat hij zeer nauwkeurig beschrijft hoe hij, en alleen hij, het lattenimkeren aanpakt.

Het hart van het boek is het vijfde hoofdstuk 'Colony management', dat Mangum in een YouTube filmpje beschrijft als 'a book in a book'. Hij heeft nadrukkelijk een publiek van ervaren imkers op het oog. Alle uitleg rondom bijvoorbeeld het maken van kunstzwermen of de koninginenteelt blijven achterwege; de technieken veronderstelt Mangum als bekend. De Nederlandse spaarkastimker rolt bij Mangum van de ene verbazing in de andere. Reizen met open vlieggaten? Moeren invoeren zonder kooitje? Overwinteren zonder dak? Kasten van gedroogde zonnebloemenstengels? Het boek wemelt van de ideeën. Menig ouwe rot in het imkersvak zal zich bijna geïntimideerd voelen door Mangums overrompelende hoeveelheid kennis en ervaring.

De hele bedrijfsmethode van Mangum is vooral spotgoedkoop en brutaal simpel. Wie geld wil verdienen met bijen, om te beginnen door zo min mogelijk te investeren, boort met dit boek een goudmijn aan. De persoonlijke aanpak brengt ook veel anekdotes en zo nu en dan een zekere wijdloopigheid met zich mee, wat wel eens leidt tot doorbladeren. Het is geschreven in bloemrijk proza, dat de Nederlandse lezer veel meer op de proef stelt dan het boek van Crowder en Harrell. Ook in dat opzicht is Mangum voor gevorderden.

Frölich

En net toen we dachten dat we genoeg lattenleesvoer hadden voor de komende tien jaar, verscheen onlangs 'Bienenkiste, Korb und Einfachbeuten' onder redactie van Friedrich Pohl, de bekende Duitse wetenschapper en auteur van verschillende publicaties over de bijen en de bijenteelt. Hij laat verschillende experts aan het woord over verschillende 'Einfachbeuten'. Achtereenvolgens zijn dat de 'Bienenkiste', de ronde korf (fraai hoofdstuk!), de Warrékast, de lattenkast en de Golzkast (in het vorige nummer van Bijenhouden uitvoerig besproken door Jan Charpentier). Het hoofdstuk over de lattenkast komt op rekening van Guido Frölich. Wie met Google wel eens gezocht heeft op 'top bar hive' moet zijn

uitgebreide site 'top-bar-hive.de' gevonden en bekeken hebben. Frölich gebruikt zelf vooral de term 'Oberträgerbeuten', in weerwil van de naam van zijn site. Mensen die vertrouwd zijn met de site van Frölich zullen sommige foto's in het boek herkennen.

Het hoofdstuk is zoals alle hoofdstukken kort maar krachtig. Vooral de ervaren imker die wel eens wat anders wil dan raampjes, zal aan een half woord genoeg hebben, zo lijken de auteurs te redeneren. Frölich heeft, kortom, weinig toe te voegen aan Crowder en Harrell en Mangum. Hij lijkt ze ook niet gelezen te hebben, getuige een aantal beweringen die door de Amerikanen wel heel overtuigend weerlegd worden. Je zou volgens Frölich met de lattenkast niet kunnen reizen en de kast zou ongeschikt zijn voor 'Massentrachten', zoals het koolzaad en de heide. 'Typischerweise' zou de lattenkast de vlieggaten aan de lange zijde hebben, zodat er sprake is van 'koude bouw'. Allebei onjuist, vraag maar aan de Amerikanen. Wie een snelle en goede indruk wil krijgen van wat er te koop is op het gebied van de 'Einfachbeuten', heeft voorlopig aan Frölich en de zijnen meer dan genoeg. Wie op grond van Frölichs verhaal met de lattenkast verder wil, moet toch eerst even de oceaan over.

Als Frölich in een klein alineaatje de plaats van de lattenkast in de moderne imkerij bespreekt, dan zegt hij: "Weltweit gibt es (...) im Hobbybereich in Industrieländern einen Trend zu Oberträgerbeuten (...)" Ik denk dat Frölich dat goed gezien heeft. ●

De beschreven boeken zijn:

Crowder, Les en Harrell, Heather. 2012. Top-Bar Beekeeping: Organic practices for honeybee health. White River Junction (Vermont, VS): Chelsea Green Publishing. (Te bestellen via Crowders site fortheloveofbees.com)

Mangum, Wyatt A. 2012. Top-Bar Hive Beekeeping: Wisdom & Pleasure Combined. Bowling Green, Virginia, USA: Stinging Drone Publications 2012. (Te bestellen via Mangums site tbhsbywam.com)

Pohl, Friedrich (red.) 2013. Bienenkiste, Korb und Einfachbeuten. Uitgeverij Kosmos. Bijvoorbeeld te bestellen bij Duitse bijenpost-orderbedrijven, zoals Holtermann of Bienen-Voigt & Warnholz)

Meer weten over de Golzkast?

In het septembernummer van Bijenhouden stond een beschrijving van de Golzkast zoals opgetekend uit de mond van Jan Charpentier. Wilt u meer weten? U kunt hem mailen: charpbij@planet.nl

Hernieuwde belangstelling voor Afrikaanse kast

Top-bar hives, hoe die te bevolken?

Marieke Mutsaers, tekst en foto's

De top-bar hive, of bovenlattenkast, is in de jaren 60 bedacht voor Kenya als alternatief voor horizontale boomstammen en gevlochten korven aan de ene kant en raampjeskasten aan de andere kant. Hij wordt daarom wel intermediaire kast genoemd. De bovenlatten kunnen er ieder apart uit genomen worden, en er wordt geen kunstraat in gebruikt. Verder zijn de zijkanten schuin.

Drachten en Zuidlaren

Toen ik 20 jaar geleden uit Afrika kwam, waar ik de bovenlattenkast in allerlei soorten en maten gebruikt had, stond ik ermee op de markt in Drachten. De kast werd gezien als een museumstuk, men keek er alleen maar naar, de burgemeester kwam zelfs langs. Tegenwoordig is er echter een levendige belangstelling voor en zijn er imkers die er één in gebruik genomen hebben nadat ze de hier beschreven zesramers met bovenlatten hebben gezien.

Vorig jaar heb ik een top-bar hive

bevolkt door een kunstzwerm te maken uit een spaarkast. Dit jaar heb ik een zwerm gevangen en zich in een top-bar hive laten ontwikkelen. Vooral dat laatste is een geweldig succes. Kunststraat is onnodig, in twee weken tijd had het volk zes raten.

Zwerm

Voor het vangen van de zwerm gebruik ik een omgebouwde zesramer. Daarvoor zaag ik de dekplank doormidden en de twee helften zet ik schuin in de kast met een gat erin als doorgang naar de bijeningang. Voilà een top-bar hive. Als top-bars, bovenlatten, gebruik ik latten van 35 mm breed, 1 cm dik, 43,5 cm lang en daar plak ik aan de onderkant driekantige profielatjes op van 1,5 cm dik, 34,5 cm lang, zodat het oor van de lat plat blijft. Zoals gezegd is die kast na twee weken vol met raat.

Overzetten

Ik heb het volk vervolgens overgezet in een top-bar hive met 15 toplatten en

een verkleinplank. Deze is aangepast met een profielatje in de lengte, net onder de afstandrepen, dat is op 44 cm breedte. Dit halve model top-bar hive is voorlopig groot genoeg, volgend jaar zet ik het zwermvolk over in een grotere kast.

Kunstzwerm

Voor een kunstzwerm gebruik ik een zes-raamskast waarvan ik de dekplank twee keer doormidden zaag, een keer in de lengte en een keer in de breedte. Eén deel wordt nu vrij gelaten om er de kunstzwerm vanuit een spaarkast in te zetten. De bovenlatten krijgen na een week of twee een paar raten. Als die kast vol is zet ik het volk over in een 15-raten tellende top-bar hive. De twee of drie spaarkastramen die over zijn sla ik er bij af en geef ik terug aan de kast waar ze uit kwamen. ●

marieke.mutsaers@planet.nl, www.trichilia.nl

Een lege en een gevulde zesraamskast die is omgebouwd tot bovenlattenkast.

Bovenlatten met de profielatjes: kunstraat is niet nodig.

Boven: TBH met plank en verlaagde richel. Onder: de halve zesramer voor kunstzwerm.

Mijn imkerervaringen

Etiketten en etiquette

Rob Veeneklaas

Toch nog een onverwacht flinke honingooft? Dat vraagt om een serieuze verwerking. Dus niet zomaar tappen in wat bijeen gespaarde lege jampotjes, goed genoeg om aan familie en vrienden te geven. Als je als hobby-imker op een verjaardag toch een beetje professioneel voor de dag wilt komen met een potje honing als extra cadeautje, moet je product er aantrekkelijk en correct uitzien. Dus in standaard potjes met nieuwe deksel en een mooi etiket. Natuurlijk, dat kan eenvoudig. Het Bijenhuis bijvoorbeeld biedt etiketten aan in allerlei vormen: losse gegomde etiketten, voorbedrukte stickervellen voor diverse honingsoorten; rond, ovaal, zeshoekig; noem maar op. Zolang je niet echt verkoopt mag je er alles op zetten: 'Mijn eigen honing, smul ervan' of 'Myhoney4youhoney'. Anders geldt de wet.

Dekt de tekst de lading?

Bij publieke verkoop moet het etiket voldoen aan de (jawel) Europese Codex Alimentarius (warenwet). Dat betekent dat er verplicht op het etiket moeten staan:

- dat het honing is, wat betekent dat de inhoud geslingerd of geperst is met een suikerpercentage van tenminste 80%* en geen andere toegevoegde stoffen bevat (noten, cranberries, o.i.d.). Het land van herkomst moet vermeld zijn, dus: Nederlandse honing.
- de inhoud in grammen. Er mag niet minder (wel meer) in het potje zitten dan aangegeven.
- de houdbaarheid (tenminste houdbaar tot, volgens de strikten in de leer mag dat *niet* afgekort worden tot THT). Meestal nemen we hier een termijn van ¾ tot 1 jaar voor, hoewel koel bewaarde honing langer goed blijft. De datum in maand en jaar is voldoende.

Etikettenoogst van mijn cursisten; geanonimiseerd.

- met name voor grotere partijen honing maar officieel ook voor losse potjes: naam en adres van de producent (imker) en een partijnummer of productiecode, zodat de oorsprong van de honing achterhaald kan worden.

Geadviseerd wordt om aan te geven dat honing niet geschikt is voor kinderen onder één jaar. In honing kunnen sporen van de bacterie *Clostridium botulinum* zitten. Bij zuigelingen, die een nog onvoldoende ontwikkelde darmflora hebben (tot ongeveer een jaar) kan de bacterie gevaarlijk zuigelingenbotulisme veroorzaken.

Verder mag vermeld worden waar de honing vandaan komt, bijvoorbeeld Gelderse honing, of Haarlemse honing, maar alleen als de honing uitsluitend in dat gebied gewonnen is. Veel supermarkthoning is van gemengde oorsprong en dan staat er op het etiket: honing van Europese en niet-Europese herkomst. Van welke bloemen of planten de honing komt mag er ook op. Dan moet dat echter terug te voeren zijn op een aantoonbaar soort-specifiek percentage aan pollen van die planten in de honing. En dat is vaak geen eenvoudige klus: veel soorten pollen herkennen en tellen onder de microscoop!

Qua vorm en illustraties is de producent geheel vrij. Het is een van de leukste opdrachten in een imkerkursus: maak je eigen etiket. Het worden vaak prachtige persoonlijke prentjes. Tekenprogramma's te over. Zelf vind ik Powerpoint altijd nog het makkelijkst

omdat je daarin snel foto's en afbeeldingen in kunt importeren, teksten en kleuren kunt aanbrengen en daarna het geheel op maat kunt trekken. Printen op etiketvellen vraagt de eerste keer altijd wat passen en meten. Een nadeel van etiketten op vellen is dat ze later moeilijk loskomen van de potjes. Zoek anders gegomde vellen.

Ik had ooit eens een etiket ontworpen met een bijenkast in een bloeiend landschap, met in de luchtvaart ruimte voor de verplichte teksten. Het resultaat na het vullen en vochtig afvegen van de potjes was nog mooier dan bedacht: een soort aquarel als etiket en allemaal een beetje anders. Alleen werd de tekst helaas ook wat vaag. Dat heb je met een inktjetprinter. Maak eventueel ook gebruik van de deksel; karakteristieke stickers op de deksels vallen meteen op. In Duitsland en Italië zit er vaak een verzegelstrook aan het deksetiket om te garanderen dat er nog niemand van gesnoept heeft.

Bedenk dat een potje honing een tijdje in de winkel/markt en daarna op tafel te kijk staat. Het etiket is je visitekaartje. Maak er wat fraais van! ●

*) Heidehoning mag maximaal 23% water bevatten, dus minimaal 77% suikers.

Lezer Wim Windt schrijft:

De wonderbaarlijke terugkeer van mijn Schiermoer

De Schiercarnicaexpres rijdt dit jaar op zaterdag 20 juli. Ik vertrek al vroeg naar het station in Assen om mijn koningin in ontvangst te nemen. Voor de trein uit Groningen arriveert, babbel ik nog even gezellig met een collega Carnicaan en wisselen we met name wat ervaringen uit over het veilig invoeren van de jonge koninginnen. We hebben beiden maar één moer besteld. De Schiermoerenkoerier springt nu uit de voorste coupé en reikt ons twee transportkooitjes aan, met moertje en geboortebewijs. We wensen elkaar succes en keren huiswaarts.

Thuis staat een 3-ramer klaar, met ruim voldoende honing, stuifmeel en jonge bijen. Als straks de moer gemerkt en geknipt is zal ik haar via een invoerkooitje met Apifonda aan het volkje geven en dit kastje daarna naar het bijenpark van Stadskanaal brengen. Alles is gereed om de procedure van merken en knippen uit te voeren. Het keukenraam heb ik vanmorgen vroeg al gesloten. Maar bij het overbrengen van het moertje uit het kooitje naar het merketje ontsnapt zij mij en vliegt op. Op mijn schouder? Ik vind haar niet. De vliegrichting doortrekend kom ik uit bij het keukenraam, dat verdorie op een kier staat. Of ik heb het niet goed gesloten, of mijn vrouw heeft het weer opengezet. Het moertje heeft de vrijheid gekozen, want ze is nergens te vinden. Stom, stom, stom. Maar wat gebeurd is, is gebeurd. Wat zal ik nu met het klaargemaakte moerloze volkje doen? Wat treurig drinken we de koffie die we voor na het merken/knippen hadden bestemd. Plotseling, zeker een half uur later, wijst mijn vrouw naar het keukenraam. Een opvallend insect vliegt aan de buitenkant omhoog. "Dat is het moertje!" Ze zoekt traag vliegend een opening om binnen te komen. Ik zet snel het raam weer open. Één of twee keer vliegt zij er omheen; mist de opening. Telkens weer omlaag gaand en opnieuw langs het glas omhoog vliegend komt zij even plagerig naar binnen maar keert

direct weer terug naar buiten. Gelukkig is het moertje een volhouder en herhaalt het zijn pogingen en vliegt tenslotte de keuken in. Raam dicht, nu is het vangen geen probleem en ook bij het merken en knippen verleent de koningin alle medewerking. Nu ik dit opschrijf (21 augustus 2013) doet zij met een leuk volkje haar best om sterk genoeg de winter in

te gaan. Voor mij is het 'een speciale' moer geworden. De Schiermonnikogter Carnicaamoer 124 uit teeltvolk 2 heeft zich, nadat ze naar buiten was ontsnapt, kennelijk georiënteerd op de vensteropening waardoor zij was vrijgekomen en de veiligheid weer opgezocht van een eigen volk en een eigen kast. ●

Een woord van dank van Lia Martinali Zwerm-Kunst-Reis voltooid

Beste imkers,

Vanaf december 2011 waren er twaalf koffertjes op reis met daarin een kunstwerk van bijenwas, rood koper, raat, collage met potlood op papier, een foedraal als bescherming, en een schrift. Ik wil jullie allemaal heel hartelijk danken voor het tot stand komen van dit project. Het is een bijzondere samenwerking met vooral de taal als diepe verwantschap, daarom zijn de schriftjes, die alles compleet maken, van onschatbare waarde. Prachtige lijnen maakte de reizen op de plattegronden. Daarvan heb ik met koper en bijenwas BEE-LINE's gemaakt. Uitgevoerd in rood koper (de lijnen) en bijenwas (de dorpen/steden waar het koffertje naartoe ging). De ideeën, uit liefde voor de bijen, in dit samenwerkingsverband vloeien voort en zijn nog steeds groeiende.

Alle 12 koffertjes met inhoud van de **Zwerm-Kunst-Reis** en de BEE-LINE's waren in september en oktober (bij andere ruimtelijke werken van mijn hand) te zien in Helvoirt, in het kerkje aan de Torenstraat. Online zijn de reizen te zien via www.immelogos.nl/#overzichtzkr. ●

Zie ook *Bijenhouden september 2012*, bladzijde 21.

Lezer Jorg Jacobs uit Lelystad schrijft:

Onduidelijkheden rond honing- en voerhoeveelheid

In *Bijenhouden* van augustus, bladzijde 7, stond: "Een dm^2 aan beide kanten verzegelde honing komt overeen met 1 pond (een raam uit een spaarkast-broedkamer dat aan beide kanten helemaal is verzegeld, bevat dus ongeveer 3,5 kg voer.)" In *Imkernieuws* van augustus stond: "Als richtlijn geldt dat een dm^2 verzegelde honing 370 gram weegt. Een volledig aan twee kanten verzegeld broedkamerraam met honing weegt (volgens Schotman, paragraaf 710) 2 kg. Extra dikke raten (2,5 cm) wegen 2,5 kg per raam."

In het leerboek 'Bijenhouden. Hoe doe je dat?' van Pohl: "Een vierkante decimeter aan beide zijden verzegelde honing weegt rond 0,35 kg, een vol verzegeld raam 2-2,5 kg."

Ik heb zelf verzegelde honingraat uitgesneden, opgemeten en gewogen. Ik kwam op 0,36 tot 0,42 kg/ dm^2 voor een raat uit een 10-raams honingkamer, 2,5 tot 3 cm dik. Dit geeft mij de indruk dat de vuistregel van 0,35 tot 0,37 kg/ dm^2 de werkelijkheid beter benadert (en, voor het berekenen van de voerhoeveelheid, veiliger is) dan het door velen genoemde '1 pond/ dm^2 '.

Ook heb ik de binnenmaten van de simplex (=spaarkast) raampjes bekeken: honingkamerraam $3,4 \times 1,2 \text{ dm} = 4,1 \text{ dm}^2$; broedkamerraam inwendig $3,4 \times 1,98 \text{ dm} = 6,7 \text{ dm}^2$. Dus kan er nooit meer dan 1,5 kg honing in een honingraam zitten en nooit meer dan 2,5 kg honing in een broedkamerraam.

Iets anders is of men bij het voeren rekent met het gehalte suiker op drogestofbasis dan wel met een gewicht aan suikersiroop of afgaat op een gewicht aan verzegeld wintervoer (=honing). Dit staat namelijk ook verkeerd in het artikel in *Bijenhouden*: "We gebruiken hiervoor jerrycans invertsuiker met een inhoud van 14 liter; daarin zit 10 kg suiker." Hetzelfde in *Imkernieuws*: "In een can of emmer van 14 liter met invertsuiker zit 10 kg suiker." 14 liter moet op beide plekken 14 kilo's zijn.

De vuistregel voor kant-en-klare invertsuikersiroop moet zijn: 14 kg = 10 liter; deze bevat 10 kg droge stof aan suikers en levert 12 kg verzegeld wintervoer. Voor kristalsuikersiroop geldt: 10 kg kristalsuiker plus 6,7 kg = liter water levert 16,7 kg = 12,8 liter saccharose-siroop 3:2 en levert 12 kg verzegeld wintervoer.

Voor een goede overwintering wordt vaak 12 kg verzegeld wintervoer genoemd voor een volk op een broedbak (ook anderhalve broedbak?) en 20 kg verzegeld wintervoer voor een volk op twee. Maar er worden ook wel hogere getallen genoemd van 14, 16, 18 kg verzegeld wintervoer, dus grote variatie. Of komt dit doordat bepaalde mensen hebben gerekend met 0,5 i.p.v. 0,35 kg per dm^2 ? Want dat levert bij optellen van volle voerramen voor elke 12 kg maar liefst 17 kg verzegeld voer!

Reacties van de auteurs

Ben Som de Cerff, verantwoordelijk voor de aangehaalde tekst in Imkernieuws, is het helemaal met Jorg eens wat betreft het gewicht van 1 dm^2 verzegelde honing, en verwijst daarbij naar dezelfde bronnen. Hij reageert: "Wat betreft de benodigde hoeveelheid wintervoer staan in Imkernieuws de cijfers correct. Alleen de inhoud van de can invertsuiker was foutief in liters uitgedrukt, dat moesten dus kilogrammen zijn. Een can van 14 kg suikerstroop bevat dus inderdaad 10 kg droge stof ($\pm 70\%$ suiker). En ja, een can invertsuiker ofwel 10 kg geraffineerde suiker resulteert in 12 kg wintervoer in de kast ($\pm 80\%$ suiker)." De benodigde hoeveelheid wintervoer in de kast varieert in de literatuur. De bandbreedtes zijn 12-15 kg voor een volk op één en 18-22 kg bij twee broedkamers. Voor beginnende imkers lijkt Ben het geven van een bandbreedte een beetje lastig. Vandaar zijn advies: 14 kg wintervoer voor een 1-baks- en 20 kg voor een

2-baksvolk. Hier komen ze de winter goed mee door en ze hebben ook nog de beschikking over voldoende (3 of 4) ramen met open cellen voor de wintertros.

Tot slotte een pragmatisch antwoord van lebe Monderman, schrijver van het aangehaalde artikel in Bijenhouden. Lebe werkt (en schrijft) vanuit praktijkervaring en is er altijd van uitgegaan dat de volken tenminste 14 kg wintervoer nodig hebben. Daarom voert hij gewoon één volle jerrycan voer per volk, dus 14 kg van het voer zoals dat in de cans wordt aangeboden.

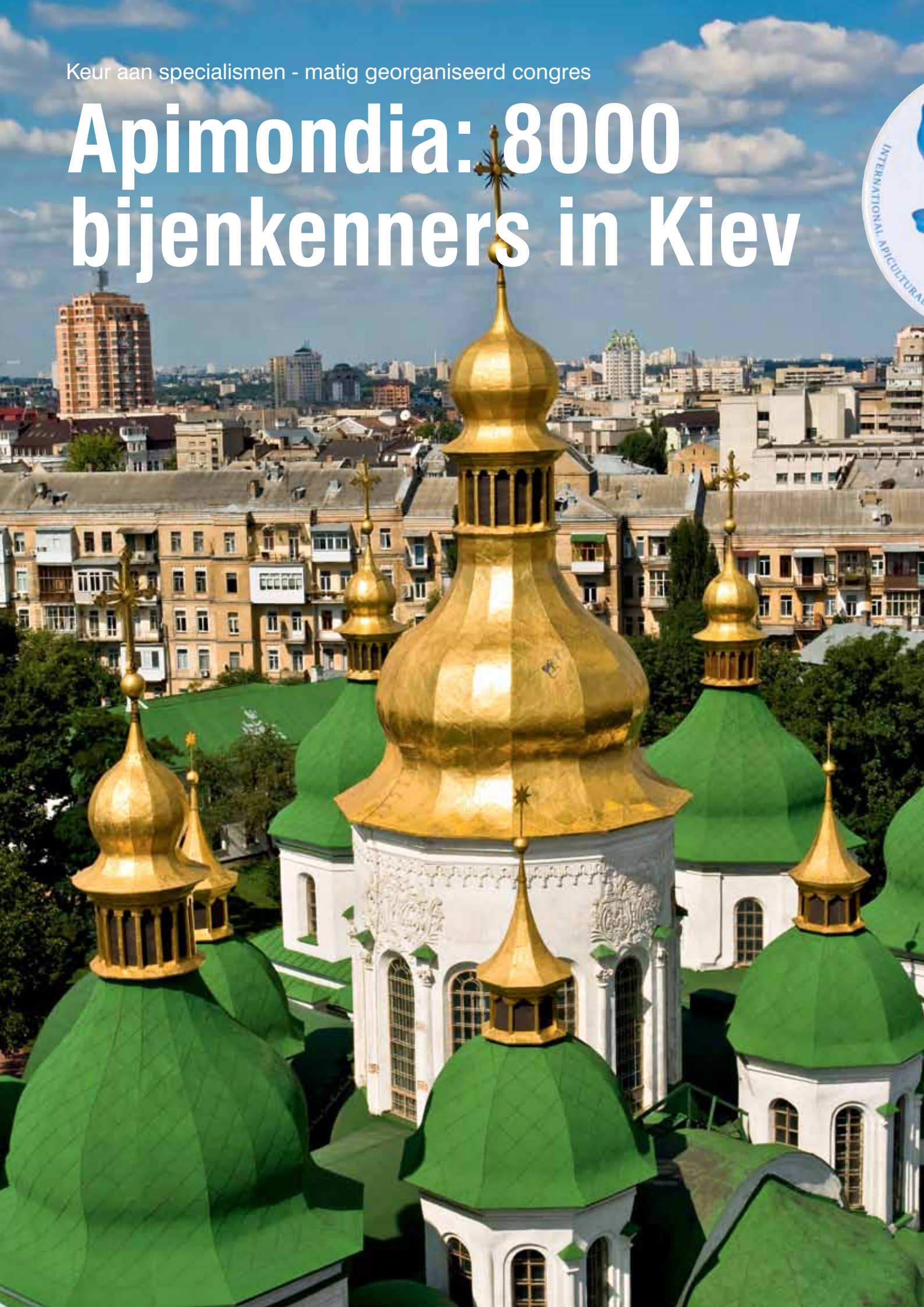
Met de honing die nog in het volk aanwezig is houdt hij alleen rekening als het erg veel is, bijv. twee volle kantramen en behoorlijk veel honing rond het broednest. Dan voert hij een paar kg minder. Teveel voer neemt hij eventueel in het voorjaar weg en wordt opnieuw benut. Overdaad schaadt in dit geval niet. Tijdens de beginnerscursus wordt door de bijenteeltleraar steeds aangegeven dat een dm^2 voer overeen komt met 1 pond honing. "Of dit wel klopt? Heb me er eerlijk gezegd nooit zo druk om gemaakt. Bij het slingeren van de honingkamers kwam ik steeds wel bij benadering uit op die hoeveelheid", aldus lebe.

Hij heeft nooit meegemaakt dat zijn bijen voer tekort kwamen. Afgelopen winter is hij daar wel bang voor geweest. Uit voorzorg legde hij toen op de meeste volken een pak Apifonda van 2,5 kg. Slechts twee volken hebben dat pak aangesproken. De overige volken bleken bij de eerste voorjaarscontrole nog voldoende te hebben.

Fijn dat we kritische lezers hebben! Redactie. ●

Keur aan specialisten - matig georganiseerd congres

Apimondia: 8000 bijenkenners in Kiev

Tineke Brascamp

Van 29 september tot 4 oktober was in Kiev, hoofdstad van Oekraïne, het 43e internationale Apimondiacongres plus een beurs voor van alles wat met bijen en honing te maken heeft.

Op het congres waren vier dagen lang, in meerdere zalen tegelijk, voordrachten en discussies. De meeste over onderzoek en in het Engels. De thema's: biologie, gezondheid, apitherapie, de economische kant van het bijenhouden en tenslotte bijenhouden en plattelandontwikkeling. Het duurt even voor je er je weg in hebt gevonden. Een paar medecongresgangers hielpen mij bij de hier volgende kleine selectie van ervaringen.

Netwerken

Sjef van der Steen van PRI bjen@wur combineerde zijn derde gang naar Apimondia met de oprichtingsvergadering van Coloss 2.0, de voorzetting van Coloss 1.0. Colos is de wereldwijde netwerkgroep die grootschalige volksterfte onderzoekt (colony losses). Van der Steen volgde tijdens Apimondia zelf vooral lezingen over gezondheid en biologie, om zo geïnformeerd te blijven over de nieuwe ontwikkelingen. Hij presenteerde werk van bjen@wur en greep de gelegenheid aan collega's te spreken over lopend onderzoek en om nieuwe contacten te leggen. Want 'iedereen' is er, van Amerika tot Australië en van Jordanië tot Noorwegen. Je ziet dat er op verschillende plaatsen hard gewerkt wordt aan het ontrafelen van de invloed van parasieten zoals Varroa en Nosema en van pesticiden op de individuele bij. De volgende stap zal moeten zijn dit te vertalen naar het bijenvolk. Dit aspect werd dan ook in menig presentatie genoemd.

Dood sperma

Van alle presentaties en rondetafeldiscussies noemt Van de Steen er twee. Allereerst die van **Jeff Pettis** (door de begrotingsperikelen in de VS tijdelijk ambteloos hoofd bijeninstituut van het Amerikaanse ministerie van Landbouw, USDA). Hij onderzoekt het verband tussen een slecht presterende koningin (slecht broednest) en wintersterfte. Slecht presterende koninginnen blijken relatief veel dode spermacellen in de spermatheca te hebben (meer dan 50%) ten opzichte van goed presterende (minder dan 10% dood sperma). Of veel dode spermacellen het gevolg zijn van weersomstandigheden in de paringsperiode, vitaliteit van de jonge koningin, kwaliteit van de darren, voedingstoestand van het volk, blootstelling aan

pesticiden en/of andere mogelijke oorzaken, wordt verder onderzocht.

Publieke verklaring

Ook was hij bij de rondetafelbijeenkomst over pesticiden. Daar gingen de zaal en de deskundigen stevig met elkaar in debat. Het accent lag op de neonicotinoïden. Heel veel onderzoeken laten zien dat er, afhankelijk van de blootstelling, in labtesten effect is van deze insecticiden op individuele bijen. Echter, de meeste veldtesten laten zien dat er (bij deskundig gebruik) in het veld geen duidelijk meetbare effecten zijn. De vraag is of er werkelijk geen effecten zijn of dat ze niet of nauwelijks meetbaar zijn. Apimondia liet daarom een verklaring uitgaan waarin overheden gevraagd wordt voor laboratorium- en veldtesten en toelating van bestrijdingsmiddelen de nieuwste strenge richtlijnen te eisen waarbij ook naar secundaire effecten gekeken wordt. Dit alles moet wereldwijd worden gestandaardiseerd, aldus de verklaring.

Kasten met vallen voor dode bijen met onderaan een uittrekbare opvanggoot. Foto Agroscope

Varroa

Voor hoofdbestuur afgevaardigde **Wilfred Muis** was het zijn eerste Apimondia. Hij was o.a. bij twee bijeenkomsten over Varroa. In vernuftige Israelische laboratoriumexperimenten is gevonden dat bepaalde van de natuur afgekeken stoffen de 'neus' van de mijt om de tuin leiden. Ze sturen namelijk de communicatie in de war van de parasiet met zijn gastvrouw, de voedsterbij. Die communicatie loopt via luchtjes die uit de kop van die bij worden afgescheiden. Wie weet, opent deze kennis de weg naar heel specifiek gerichte Varroabestrijding zonder bijwerkingen. Een onderzoeker uit Zwitserland heeft gekeken in hoeverre het aantal bijtjes in het volk die vroeg in het seizoen slachtoffer zijn van het misvormde-vleugelvirus (DWV), de kans op sterfte in de opvolgende winter goed voorspelt. Tellen van die DWV-slachtoffers is namelijk veel minder werk dan het tellen van de mijtval, en is sneller en goedkoper dan bepalen hoeveel virus er in het volk zit. Hij berekende dat een volk van 10.000 bijen, bij 6 verminkte bijen per dag in

foto's redactie

Kleurige imkerpakken uit Pakistan op de beurs

Viktor Joesjtsjenko, de vorige president van Oekraïne, bezoekt de beurs

Apimondia-voorzitter Gilles Ratia, in de rondetafel discussie over pesticiden

juni, een kans heeft van 51% op sterfte in de opvolgende winter. Voor toepassing in de voorlichting van zo'n verkliksysteem moeten nog wel nauwkeuriger drempelwaardes worden vastgesteld.

Opvallende sprekers

Zelf wil ik drie sprekers noemen die hun niet altijd simpele boodschap wat mij betreft in precies de juiste vorm wisten te gieten.

Tom Seeley, Amerikaans hoogleraar biologie, onderzocht hoe in het bos wonende honingbijen leven. Hij pleit ervoor om bij het vervangen van traditionele praktijken vooral rekening te houden met wat in zo'n natuurlijke situatie duurzaam is gebleken. Hij deed experimenten met wilde bijenvolken in een oud bos bij hem 'om de hoek'. Hij bood natuurlijke zwermen via lokkasten allerlei keuzemogelijkheden. Uitkomst: de volken wonen het liefst en gedijen het best in woningen die veel kleiner zijn dan de gangbare kasten, met kleine vliegopeningen. De nesten ver uit elkaar, hoog boven de grond. De volken bevatten relatief veel darrenraat – betere bevruchting – en maken veel propolis. Varroa kunnen ze de baas, vooral in kleine

behuizing; dan komt ook DWV niet voor.

Joachim De Miranda, (bijen)viroloog in Zweden, heeft te maken met de grote genetische variabiliteit van virussen, hun overlevingsstrategie bij uitsteking, en stelt vast dat in een bijenvolk binnen het Verkeukeldevleugvirus, grafisch voorgesteld, meerdere 'ballonnen' van nauwe verwanten naast elkaar voorkomen. Elke 'ballon' hoort waarschijnlijk bij één van de verschillende overdrachtroutes van het DWV-virus binnen het volk. Hij vraagt zich af of Varroa als beruchte DWV-vector dat virus heeft doen evolueren, maar zijn conclusie is dat er door de efficiënte overdrachtsroute via Varroa van selectiedruk op het virus geen sprake is. Ik begrijp hieruit: de combinatie virus, Varroa en bijenvolk is helaas 'ideaal'!

Koos Biesmeijer, ecooloog en onder meer wetenschappelijk directeur van het biodiversiteitscentrum van Naturalis in Leiden, behandelde stap voor stap het belang van de generalistische honingbij en dat van vaak meer specialistische insecten, die samen voor optimale bestuiving zorgen. Hij legde de achtergronden uit van een hopelijk goed te keuren EU-project dat is gericht op geïntegreerde bestuiving. Doel: op grond van klimaat, grondsoort, biodiversiteit etc. voorspellen of in een bepaald gebied voldoende insecten voor bestuiving aanwezig zijn.

Nieuws van de beurs?

Oost-Europa was in de expositiehal rijk vertegenwoordigd, op de stands en onder het publiek. Maar ook (bijna) landgenoten kwamen we tegen: **Kees Verrips** en zijn vrouw, van de Werkbij; de **gebroeders Evers** van De Bijenboerderij uit Strijbeek en **vader en zoon Dierickx** van de Miellerie uit Merksem (B.)

Op de stands veel van hetzelfde. Er is niet veel verschil tussen de ene en de andere slinger, beitel, omlarfnaald, etc. Wel zorgde het Oosten voor meer kleur. Nog nooit waren er zoveel rose, blauwe, gele en groene imkerpakken en sluiers te zien. Ook bijzonder voor ons zijn de gedemonstreerde systemen voor het oogsten van koninginnegelei en propolis (en voor de verwerking daarvan).

Onvergetelijk

Een goed congres en een uitgebreide beurs, maar dat was niet wat maakte dat we deze Apimondia nooit zullen vergeten. Wel de wachttijd van 6 uur om ingeschreven te raken. Dat kwam doordat van elke deelnemer handmatig een foto moest worden gemaakt voor op de toegangsbadge. Dit om te voorkomen dat we die zouden doorgeven aan collega's. De rijen voor het schaars bemenste loket zwollen snel aan. Er kwamen zelfs opstootjes van, waarna de entreeur slechts gedoseerd openging en door de politie bewaakt werd. En zo waren er meer sporen van falende logistiek. Jammer, want Apimondia als uniek evenement verdient zoveel beter. ●

Heidehoning voor wonden bij paarden

We schreven eerder over honing voor wondbehandeling³. Zowel bij mensen als bij dieren wordt honing steeds meer gebruikt voor de behandeling van wonden die lastig te genezen zijn. In het *American Bee Journal* van oktober 2013 stond een overzichtartikel geschreven door een bijenhoudende medicus over de vooruitgang bij het onderzoek naar de goede werking van honing bij wondgenezing². De werking van honing berust op een mix van factoren te weten: suikers, waterstofperoxide, lage zuurgraad, methylglyoxaal en het peptide bee defensin-1.

Kort geleden verscheen er een artikel in een veterinaire tijdschrift waarin heidehoning uit Schotland als beste middel voor wond-behandeling bij paarden uit de bus kwam¹. Er werden 11 honing-monsters afkomstig van lokale imkers, van buitenlandse honing en van supermarkten getest op hun werkzaamheid tegen 10 wondbacteriën, inclusief de gevreesde (MRSA-) ziekenhuis-bacteriën *Staphylococcus aureus* en *Pseudomonas aeruginosa*. Hiervan bleken er 8 effectief te zijn tegen genoemde bacterietypen bij concentraties van minder dan 2 tot 16 %. De Schotse heidehoning kwam als beste uit de bus, omdat die bij nog lagere concentraties werkte (minder dan 2 tot 6 %). Manukahoning, bekend om de werkzame stof methylglyoxaal, kwam minder goed uit de proeven.

Ardine Koorevaar schreef eerder in 'Bijenhouden' over de werking van Manukahoning⁴. In *Bijenhouden* van juli/augustus 2011 (pag. 14/15) stond overigens een artikel over een paardenzalf op basis van boekweit- en manukahoning, maar daar werden geen onderzoeks-gegevens bij genoemd. Tot nu toe werd Manukahoning vaak gebruikt, maar steeds vaker blijken ook andere honingsoorten te werken tegen resistente bacteriën. Een interessant aspect hierbij is dat de veel lagere prijs van de Schotse heidehoning, ten opzichte van die van de geïmporteerde Manuka-honing, de ontwikkeling van een eigen honingmiddel kan stimuleren. Van belang is wel dat de honing zuiver is; de bijen mogen ook niet op andere planten gevlogen hebben. Zou bovenstaand effect ook voor Nederlandse heidehoning opgaan? *CvH*

Literatuur

1. Carnwath, R. e.a. 2013. *The antimicrobial activity of honey against common equine wound bacterial isolates*. *Vet J.* 2013 Aug 17 (in druk).
2. Durieux, M. 2013. *Honey and wound healing: What do we really know?* *American Bee Journal* 153 (10): 1091-1094.
3. Heemert, C.van, 2010. *Nieuw ontdekt bestanddeel werkt tegen ziekten van mens en bij*. *Bijenhouden* 4(10): 10-11.
4. Koorevaar, A. 2010. *Buitensnippers. Zeg je Nieuw-Zeeland, dan zeg je Manukahoning*. *Bijenhouden* 4(4): 20.

Waarom bijenhouden zo populair is (geworden)

Het zal onze lezers ook wel opgevallen zijn dat er de laatste jaren veel meer dan vroeger in de landelijke pers over bijen wordt geschreven. Vooral veel over sterfte van volken en over dreigende voedseltekorten als gevolg van een tekort aan bijenvolken. Over de (on)juistheid van de berichten gaan we het hier niet hebben, maar wat de krantenlezers en TV-kijkers niet lezen en horen is de toename van het aantal imkers.

In een leuk verhaal van Howard Scott las ik een aantal wetenswaardigheden die ik u niet wil onthouden. Hij vroeg zich af wat nu de oorzaak is van de toestroom van belangstellenden die met bijenhouden willen beginnen in een tijd van negatieve berichten over bijen.

We weten dat bijenhouden bij ons moeilijker is geworden, vooral door *Varroa* en meer wintersterfte. Het is daarom opmerkelijk dat ondanks, of misschien wel dankzij, deze berichten de belangstelling voor onze kleine vriendin zo is toegenomen. Denk maar aan de komst van meer stadsimkers en de toename van het aantal cursussen bijenhouden. In het meinumner van dit jaar

op pag. 28 schreven we hier al over. Vanwaar deze trend, die nog wel even zal doorzetten?

Scott veronderstelt dat bijenhouden in onze technische wereld een unieke uitdaging is. De imker vervult namelijk verschillende rollen. Als natuurliefhebber ziet hij de verschijnselen in de natuur om zich heen en de verbanden tussen planten en dieren en hoe deze van belang zijn voor een duurzame wereld. De bijzondere rol van honingbijen in de natuur zijn een blijvende bron van inspiratie. Ten tweede is een bijenhouder een onderzoeker. Zie je bijvoorbeeld veel *Varroa* onder de kast dan wil je weten hoe dat komt, in elk geval tref je maatregelen. Of je

ziet bijen met een bepaalde kleur stuifmeel terugkomen en dan wil je door pollenanalyse uitzoeken op welke planten ze gevlogen hebben. Ten derde is de bijenhouder een knutselaar die steeds maar weer nieuwe foefjes bedenkt of apparaties maakt om slimmer of goedkoper zijn of haar hobby te bedrijven. Ik schrijf 'haar' omdat we opvallend meer vrouwen het bijenhoudersvak zien omarmen. Voor voorbeelden van slimmigheidjes: kijk ook eens in onze rubriek 'tips en trucs'. Misschien op het eerste oog wat gek, maar de bijenhouder kan ook als een hedendaagse boer gezien worden. Net zoals een boer met koeien of geiten heeft een bijenhouder te

maken met het weer, het seizoen, dierziekten, diervoeding en diergedrag. Ook als het je niet om de productie (honing) te doen is, ben je bezig om dieren te fokken. Geen makkelijke job, ondermeer vanwege de bijzondere wijze van voortplanten van honingbijen. Ik noemde al honing als product van de bijenveestapel. Als bijenhouder producer je een voedingsmiddel, waardoor je ook een bedrijfje runt; als ondernemer worden er eisen aan je gesteld, ook bij de vermarkting van je kwaliteitsproduct.

Ten slotte is de bijenhouder een leverancier van gezondheid. Honing 'is goed voor je', vinden de meeste mensen. Bijvoorbeeld honing uit de directe omgeving die gebruikt wordt om de hooikoorts te verminderen. En vergeet de zalven met propolis en honing niet. Al de genoemde kwaliteiten samen maken dat het bijna een roeping lijkt om bijenhouder te worden. En een roeping volgen is zin geven aan je leven. *CvH* ●

Scott, H., 2013. *Why beekeeping is so popular*. *American Bee Journal* 153(9): 997-998.

foto Leon Gültz

Mail van de voorzitter

Het fundament

De komende maanden gaat het er om spannen. Een flink aantal imkers heeft zich gemeld mee te doen met de Winter-APK. Ze verrichten rond deze tijd de eerste controle in hun volken om na te gaan of deze een goed fundament hebben om de winter te trotseren. Het gaat om een visuele beoordeling die, gezien het tijdstip, hopelijk voldoende informatie geeft over de hoeveelheid aanwezige winterbijen. De nadruk ligt op hopelijk.

Want 'Met en is weten', lazen we eerder in editie 2/2013

van dit blad. Uit mijn loopbaan in de veeteeltsector weet ik maar al te goed dat je aannames in de praktijk moet toetsen om zeker te zijn van je zaak. Dat geldt voor dit initiatief van NBV in samenwerking met Bijen@wur ook. Het is dan prettig als er imkers zijn die het idee onderschrijven en het avontuur willen aangaan.

Er is nog een ander fundament waar vooral het bestuur en enkele medewerkers aan timmeren. Dat is de solide financiële basis voor de grondige herziening van ons Bijenhuis. Als u toch nummer 2 van Bijenhouden er bij pakt, sla dan ook het artikel 'Van suikerschuur naar imkercentrum' even open, of ga anders naar onze website.

De Algemene Ledenvergadering van 27 april dit jaar ging akkoord met de voorgestelde verbeteringen, maar eiste - heel begrijpelijk - wel eerst een sluitende financiering. De afgelopen maanden zijn de fondsenwervingsplannen voor dit mega-project ontwikkeld. We kunnen niet veel langer verder met het enorm verouderde verenigingsgebouw. Het omhulsel is goed, maar inwendig schort er van alles aan. We moeten hoognodig aan raatvernieuwing doen, om maar eens een vakterm te gebruiken.

De belangstelling voor de imkerij is enorm toegenomen en als NBV wil je onderdak kunnen bieden aan daaruit voortvloeiende verenigingsactiviteiten, aan cursussen, commissies en werkgroepen, en het bezoekende publiek een goed beeld presenteren van wat de imkerij in ons land behelst. En dan heb ik het nog niet over de arbeidsomstandigheden voor onze medewerkers: bureaus te midden van ronkende servers en luchtvervuilende printers kan niet meer.

Voor het leggen van het financiële fundament is de samenwerking aangegaan met Charles Bloema en Bart van Rossum. Zij hebben de overtuiging dat ze de wereld voldoende kennen om de benodigde half miljoen euro bij elkaar te kunnen brengen. Hun plannen hebben groen licht van ons gekregen. Ik wens Charles en Bart alle geluk en wijsheid. De aan u gerichte brief bij dit nummer is de eerste aankondiging van hun werk. We gaan ook een beroep op u doen, zult u daaruit begrijpen. Het zou fantastisch zijn als ik u in de maarteditie volgend jaar kan melden dat het geluk is en we het financieringsplan aan de ALV voor kunnen leggen.

Jan Dommerholt,
voorzitter NBV, november 2013

Thema Studiedagen 2013: 'Met succes imkeren met vitale bijen'

Aat Rietveld

De studiedagen vinden plaats op 9 november in Beilen (Drente), op 16 november in Horst (Limburg) en op 23 november in Breda. Alle locaties zijn goed bereikbaar.

De onderwerpen zijn erg praktisch van aard. Wat kunnen wij imkers zelf doen om vitale volken op te bouwen en te behouden? Voor het antwoord gaan we gebruik maken van de enorme kennis in onze eigen kring.

Programma Beilen, 9 november 2013

Zalencentrum Wilhelmina, Wilhelminaplein 2. In de ochtend:

- Biologisch imkeren, Wim van Grasstek.
- Urban beekeeping, Klaas Sluiman.
- Vitale bijen, Jaap Smit.

Jaap Smit's presentatie is inleiding op het middagprogramma: naar keuze één van drie praktische workshops, o.l.v. ervaren imkers Adri van Luik, Freek Blom dan wel Jan Kruit. Het thema is het maken van aflegertjes van een uitstekend volk.

Programma Horst, 16 november 2013

CITAVERDE-College, Spoorweg 8. 's Ochtends leidt Mari van Iersel het middagprogramma in met: 'Hoe houden we onze bijen gezond?' Mari is een zeer ervaren en belezen imker, die al jaren zijn volken zeer nauwgezet observeert. 's Middags leiden Marleen Boerjan, Henk van Gerwen en Astrid Schoots ieder een workshop waarin elk met eigen invalshoek op interactieve manier het thema 'hoe houd je vitale bijen' uitwerkt. U kunt één van de drie workshops uitkiezen.

Programma Breda, 23 november 2013

ROC-PRINCENTUIN, Frankenthalerstraat 15. Het ochtendprogramma wordt ook hier verzorgd door Mari van Iersel, zie bij Horst. In de middag leiden hier Leo van der Heijden, Christ Smeeckens en Robert Schuurman elk een interactieve workshop 'hoe houd je vitale bijen'. Ook hier kan men uit de drie workshops er één kiezen.

Algemeen

Bij alle studiedagen zal voorzitter Jan Dommerholt uitgebreid stilstaan bij de activiteiten van de NBV. Belangrijk voor ons is de ontwikkeling van een bijengezondheidsprogramma in opdracht van de Kamer en staatssecretaris Sharon Dijksma. Uiteraard worden er loten verkocht en prachtige prijzen verloot. Op alle drie studiedagen worden bijenproducten gekeurd. Zie voor meer informatie de nieuwsbrief Imkernieuws en www.bijenhouders.nl. Deelname kost € 17,50. De studiedagen beginnen alle om 10 uur en eindigen om 16 uur, de zalen zijn open vanaf 9 uur.

Aanmelden kan bij het secretariaat van de NBV:

t 0317-422 422

e secretariaat@bijenhouders.nl

of via de NBV-website www.bijenhouders.nl.

In memoriam Arjen Neve 1931-2013

Op 23 september 2013 overleed in Leiden “na een rijk leven vol intense verwondering over de Schepping” Arjen Neve. De natuur was voor hem een grote inspiratiebron. Hij werd 82 jaar. Menigeen zal zich Arjen herinneren als de maker van de zeer verfijnde pentekeningen van bijenplanten. Ze werden met grote precisie en oog voor het kleinste detail getekend. Voorzien van beschrijvingen van zijn hand verscheen dit werk in de *Stertselaar*, het blad van de Leidse Imkersvereniging en ook jarenlang in het ‘Maandschrift voor de Bijenteelt’ van de VBBN, waarvan Arjen geruime tijd redacteur is geweest. Later verschenen zijn tekeningen ook in ‘Bijen’. Daarnaast was hij medeauteur van de *‘Imkers Encyclopedie voor Nederland en België’* (1987) en van het boek *‘Pollenanalyse, Stufmeelonderzoek van Honing voor Imkers, Scholen en Laboratoria’* (1999).

Arjen was zelf geen grote imker, een paar volkjes vond hij meestal wel voldoende. Wel was hij jarenlang voorzitter van de Imkersvereniging Leiden, die vanaf de jaren 70 een flinke groei doormaakte. Altijd ‘aan de slag’ - op de voorgrond als het nodig was, maar vooral bezig mensen te motiveren zich in te zetten voor de Leidse en de landelijke vereniging.

Zo leverde hij een grote bijdrage aan de bloei van de Leidse Imkersvereniging. Hij was zeer betrokken, en ook altijd aanwezig, bij tal van activiteiten, zoals de maandelijkse verenigingsavonden, en de jaarlijkse ‘grote evenementen’ als de Leidse Bijenmarkt en Beestenspul.

Maar ook aan de landelijke imkerij heeft hij dus zijn steentje bijgedragen. Een bewogen mens, tot aan het eind toe geïnteresseerd en betrokken. Eind dit jaar gaat een grote wens van hem in vervulling: zijn pentekeningen en beschrijvingen worden in een boek gebundeld en gepubliceerd. Tot op het laatst heeft hij er aan gewerkt. Helaas maakt hij het niet meer mee, voor ons allen blijft er een mooie herinnering.

Namens de Imkersvereniging Leiden en omstreken, Jan Willem van Rijn en Leon Gütz

Lidmaatschap NBV 2014

Marga Canters

In januari krijgen alle NBV-leden een betalingsverzoek toegestuurd waarmee de contributie voor het jaar 2014 betaald kan worden.

Leden die al eerder de groene machtigingskaart voor automatische incasso geretourneerd hebben, kunnen dit betalingsverzoek als niet gezond beschouwen.

Mocht u het bedrag overmaken via internetbankieren, wilt u er dan op letten dat het bedrag overeenkomt met het bedrag op het verzoek tot betaling en dat het rekeningnummer van de NBV correct is. Bij overmaking graag uw lidmaatschapsnummer (= debiteurnummer) vermelden. Als u ervoor zorgt dat uw betaling uiterlijk eind januari 2014 door ons ontvangen is, zorgen wij voor een ononderbroken toezending van het blad *Bijenhouden*. Het zou jammer zijn een exemplaar te moeten missen.

- Wilt u in geval van verhuizing tijdig uw nieuwe adres aan het secretariaat van de NBV in Wageningen doorgeven? Wij zorgen dan voor een ononderbroken toezending van het maandblad op het juiste adres.
- Ook als u wilt overstappen naar een andere afdeling, horen wij dit graag zo spoedig mogelijk.
- Eventuele opzegging van uw lidmaatschap dient vóór **1 december 2013** schriftelijk te geschieden. Ontvangen wij uw opzegging ná 1 december 2013, dan bent u over het jaar 2014 toch de contributie verschuldigd.
- Was u in 2013 cursist van een basis-cursus *Bijenhouden*, geeft u dan z.s.m. aan ons door of u lid wilt blijven en zo ja, bij welke afdeling.

Wilt u bij opzegging uw debiteurnummer vermelden? U kunt dit vinden op het adres-etiket dat bij *Bijenhouden* ingesloten is. U kunt uw schrijven richten aan:
ledenadministratie NBV
Grintweg 273, 6704 AP Wageningen
e secretariaat@bijenhouders.nl.

Bij voorbaat dank voor uw medewerking.

De Lerarendag

Elbert Hogendoorn

Op 5 oktober werd de jaarlijkse Bijenteeltlerarendag gehouden op de nieuwe locatie 't Gebouw in Tull en 't Waal. Met 60 deelnemers was de belangstelling groot. Drie thema's stonden centraal: (1) de vitaliteit van bijen(volken), (2) 'de Nieuwe Imker', en (3) cursus bijenteelt voor gevorderden.

Marie José Duchateau leidde het eerste thema in en behandelde de belangrijkste boosdoeners die de gezondheid en vitaliteit van de honingbij bedreigen: parasieten, pathogenen, onvoldoende nectar/stuifmeel, pesticiden en de imker zelf.

Hierna werd het publiek in zeven groepen verdeeld met de opdracht om als bijenteeltleraar imkertips over vitaliteit te formuleren voor denkbare cursisten. Na levendige discussies in de werkgroepen werden centraal de belangrijkste tips per onderwerp geïnventariseerd. Bijvoorbeeld onder 'Pesticiden' (daaronder worden zowel verstaan gewasbeschermingsmiddelen als de diergeneesmiddelen die tegen Varroa worden gebruikt):

- goed de procedure leren wat je moet doen bij spuutschade
- in eigen tuin geen pesticiden gebruiken
- als werkzame stoffen tegen de Varroamijt alleen gebruik maken van tijmolie en organische zuren zoals mierenzuur en oxaalzuur

Onder 'Methoden en vitaliteit':

- de agenda van de praktijklessen afstemmen op ontwikkeling van het volk in het voorjaar
- zorgen voor goede hygiëne, b.v. vervangen van raat
- effectieve Varroabestrijding volgens de actuele richtlijnen van bijen@WUR.

Na een voortreffelijke lunch, verzorgd door Gerrit Plas, en buiten genuttigd bij heerlijk weer, werd de dag voortgezet met een prikkelende lezing van Eric van Oijen over 'de nieuwe of moderne imker'. Vergeleken met de traditionele (NBV-)hobbyimker, zien we bij de moderne imker o.a. dat deze zeer snel beschikt over informatie (internet), interactief is, snel van start gaat en ondernemend is. Ook de sterke toename in belangstelling voor de biologisch-dynamische imkerij is een trend. In de discussie werd duidelijk dat de NBV open moet staan voor al deze (deels nieuwe) stromingen en hierover voorlichting en informatie/onderwijs moet kunnen geven.

Na een interessante lezing van Aris de Bakker over zeer verschillende typen bijenkasten die nu via internet verkrijgbaar zijn, werd het derde onderwerp behandeld. Hierbij ging het om de organisatie en invulling van de vervolgcursus bijhouden. Uit het overzicht van de afgelopen vier jaar blijkt namelijk dat er van de 2700 geslaagde basiscursisten, slechts 170 doorgegaan zijn met een vervolgcursus. De presentatie van de Onderwijscommissie in samenspel met de leraren hielp een aantal mogelijkheden tot verbetering in kaart te brengen. Een belangrijke conclusie was dat de vervolgcursus per regionale Groep georganiseerd kan worden, waarbij een aantal bijenteeltleraren-B met elkaar samenwerken. Op deze manier kan zowel het aanbod van deze cursus vergroot worden, als ook de landelijke spreiding, zo belangrijk voor de deelname.

Door inlevering van tijd van koffie-/theepauzes werd de geslaagde en inspirerende dag volgens de agenda op tijd beëindigd.

Agenda

(Uitgebreide informatie op onze website.)

Het gehele jaar Weert

Natuur- en Milieucentrum 'De IJzeren Man', Geurtsvenwg 4. Inl. t 0495-524893, e info@natuurenmilieucentrumweert.nl, i www.natuurenmilieucentrumweert.nl

14 november Udenhout

Jan Caris over 'de Renson-methode' a 19.30u, partycentrum 'de Schol'. Info: zie 14/1

9, 16, 23 nov. Beilen, Horst, Breda

Studiedagen NBV. Zie bladzijde 21.

16 november Tilburg

Themamiddag Brabant Bijenland met o.a. Romée van der Zee en Arie Koster. a 12.30 in Natuurmuseum Brabant, Spoorlaan 434. Aanmelden voor 15 november. Entree gratis e mhulshof@brabant.nl

16 november Drachten

- Bijeenkomst over Top-bar hive imkeren (p 25)
- VCI najaarsbijeenkomst, info www.verenigingvancarnicaaimkers.nl

23 november Heinsberg (D.)

10.00-16.00 u, dr. Pia Aumeier: 'Einwinterung, Überprüfung von Volksstärke und Futtervorrat, Oxalsäurebehandlung zur Restentmilbung'. Aanmelden: imkerverein-heinsberg@gmx.de.

7 december Bornebroek

Lezing Freek Blom: "Het leven van de Bestuivingsimker" met beginnerstips. Org.: NBV Overijssel-O. en Carnica Ver. Oost-Nederland a 14 u in Café 't Brockie, Entersestraat 2. Inl. t 0524561961, e bueter@ziggo.nl of t 0534327711, e henk.roerink@gmail.com

10 december Udenhout

Sjef van der Steen (bijen@wur): over ziektebestrijding met aandacht voor mieren- en oxaalzuur. a 19.30 u, De Schol'. Info: zie 14/1

14 januari Udenhout

Diploma's basiscursus 2013 en honingkeuring m.m.v. Bijkersgilde-Zuid, a 19.30 u, De Schol'. info t 06 15258421 e mjmhorkonline.n

18 januari Wageningen

Bestuivingsdag; nadere info volgt.

25 januari Austerlitz

Koninginnenteeltdag.

foto Dick van Leeuwen

Vraag & aanbod

Te koop gevraagd: RVS honingslinger 3-4 raams. m 06-51086244 (Eijsden L.).

Boekweitzaad te koop, € 3,50/kg. Zaaien eind mei. Bloeit geweldig in aug./sept. Minimale afname 25 kilo. Informatie: e mjmhhorck@online.nl, m 06-15258421

Bezoekerscentrum Imkerij Immenhof

Dit omvat een imkerij, wijngaard, tuinen, expositieruimte met permanente expositie, terras en plantenverkoop. Een uniek en gezellig uitstapje voor uw vereniging, familie of bedrijf. Voor meer info: i www.imkerij-immenhof.nl of t 024-35 84 543. Gonnien en Marcel Hallmans, Rijksweg 224, Molenhoek/Heumen.

Cursussen

NBV-cursussen vindt u voortaan op www.bijenhouders.nl/cursussen. In Bijenhouden staat vanaf dit seizoen alleen het overzicht van de plaatsen waarvan door de organisator al bekend is gemaakt dat er een NBV-cursus gehouden gaat worden. Alle bijzonderheden staan achter een linkje op de cursuswebsite.

Basis: Middelbeers, Boskoop, Wageningen, Veldhoven, Helmond, Horst, Nijmegen, Goes, Zutphen

Vervolg: Helmond, Goes, Horst, Rotterdam

Bestuivingsimker: Horst

Honingkeurmeester: regio Alkmaar

Koninginnenteeltcursus: Middelbeers

Korflechten: Middenbeemster, Kesteren, Enschede

Leraar Bijenteelt A: Middelbeers

Hans Gerritsen †

foto Eilly Lindhout

In september verscheen in ons blad een 'In memoriam' gewijd aan Hans Gerritsen, die zo verdienstelijk was voor ons huidige onderwijsstelsel. Jan Post stuurde ons deze foto.

Vooraankondiging

Verzamelbeurs van bij-zaken

Een munt of postzegel met bij of korf, een honingetiket of honingkoektrommel, honingpotten, boeken of tijdschriften over bijen, speelgoed of spelletjes met een bij zoals van Maja de Bij, een schilderij, tekening of oude poster met bijen, een antieke bijenkorf, antieke imkermaterialen, het is maar een kleine greep uit zaken die u kunt aantreffen op de verzamelbeurs van BIJ-zaken.

De imkers van De Zorgimkerij, Lia de Leeuw en Dick van Leeuwen, organiseren op zaterdag 29 maart 2014 een grote Bijen-verzamelbeurs op landgoed Marienwaerd in Beesd. Onderdeel van de dag zal zijn een twee maal te houden postzegelverveiling van de contactgroep Bijenfilatelie Nederland. De veiling zal worden gehouden in de productieruimte van De Zorgimkerij, 150 meter vanaf de imkerij.

Op de imkerij (ruim 350 m²) bieden wij (gratis) tafels aan waar de verzamelobjecten kunnen worden uitgestald en aangeboden.

Met onze beurs nemen we deels het ideeëngoed van de voormalige ruilbeurs in Houten over. We hopen daarmee op een grote belangstelling. De opzet is groot en breed.

Tussen De Zorgimkerij en de productieruimte worden in een ruime plantenkas drachtplanten en bollen aangeboden.

Om de belangstelling voor een dergelijke beurs te peilen, bieden we iedereen die Bij-zaken wil aanbieden het eerste jaar een gratis tafel of ruimte aan.

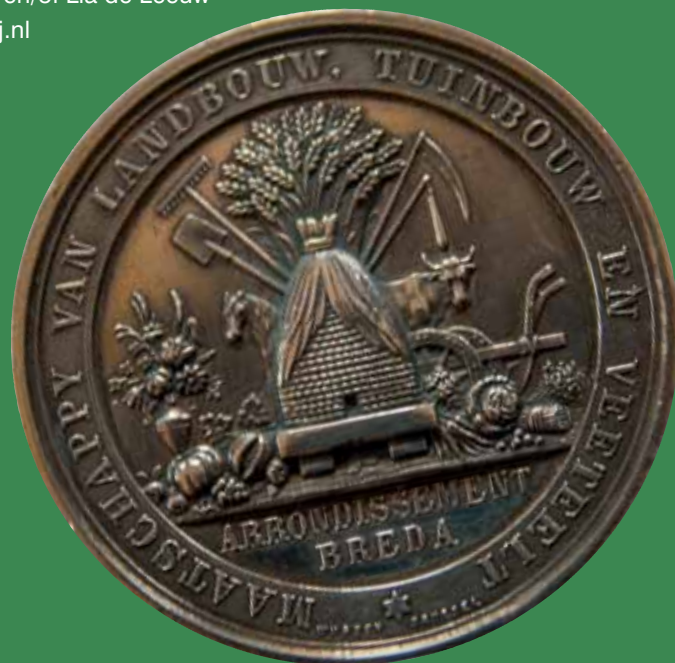
Aanmelding en contact:

Dick van Leeuwen en/of Lia de Leeuw

www.dezorgimkerij.nl

t 0345 581063

m 06-13735769

Imkeren met acht zintuigen Bijen in Boxmeer (slot)

Ravage door de hommelmot; door Rob speciaal gekweekt om te fotograferen.

Ook in de herfst en de winter kan ik genieten van het bijenhouden. 's Zomers heb je bepaalde vaste zaken die moeten gebeuren, o.a. de controles op vaste dagen. In de herfst komt meer het gevoel boven van: wat kan ik nu het beste doen en wanneer moet ik iets doen? Vooral dat laatste vind ik interessant. Ondertussen vraag je je af of de bijen de winter doorkomen.

Naast de samenwerking tussen mij en Andree bij het bijenhouden is er ook een vriendschap tussen ons ontstaan. Het was dan ook schrikken toen Andree mij een paar maanden geleden vertelde dat hij aan darmkanker geopereerd moest worden. Gelukkig verloopt zijn herstel prima, hij voelt zich beter dan voorheen en de doktoren zijn tevreden.

Zijn nieuwe volkje – na de avonturen met de burens – was rustig en groeide uit tot een volwaardig volk. De nieuwe vliegroute die wij hebben gecreëerd, voldoet op alle fronten. Bij de laatste controle zag alles er prima uit: er was voldoende voer, dus die kunnen de winter in. Deze winter gaan we de tuin van Andree aanpakken: een aantal grote planten verwijderen en planten zetten waar de bijen goed op vliegen.

Mijn simplexkast hield begin augustus op met vliegen. Er zat ook nauwelijks broed meer in, maar de bijen hebben op voor mij onbegrijpelijke wijze de draad eind augustus weer opgepakt en bij de laatste controle was alles weer in orde. Ik zag voldoende bijen, stuifmeel, honing en nog volop broed. Voor de zoveelste keer had onze steun en toeverlaat Herman Arts gelijk. We moesten rustig blijven, niks doen en dan zou het, als hij afging op mijn verhaal, helemaal goed komen met dit volk. Het is toch wel irritant dat je zelf nog niet het juiste inzicht hebt, het dwingt je tot nadenken en kijken. Luisteren wilde ik vroeger al niet en tegenwoordig is het helaas, zelfs met behulp van gehoorapparaten, niet meer mogelijk om de geluiden van de bijen goed te analyseren. Ook daarom ben ik blij bevriend te zijn met Andree, want zijn gehoor is ongekend goed.

De top-bar hive was en is pet. In het begin ging het prima: mooi uitbouwen, voldoende halen, maar vervolgens ging de koningin dood. Er werd een nieuwe koningin op gezet, maar het is blijven kwakkelen. Ze bouwden niet meer, sloegen veel te weinig honing en stuifmeel op en er zaten maar minimaal eitjes en larven in. Op het voer dat ze voorgeschoteld kregen, kwamen ze niet af. Bij een lattenkast is dat allemaal niet zo makkelijk, dus heb ik een andere voerbak gemaakt en op een andere plaats in de kast gezet; toen ging het aanzienlijk beter met de opname van het suikerwater. Het volk is echter zo klein gebleven dat het normaal gesproken de winter niet zal overleven. Zolang ze vliegen is er hoop en vertrouwen. Het typeert mijn rol: ik ben waarschijnlijk een bijenhouder en geen imker. Ondanks de tegenvallende resultaten van de lattenkast ga ik deze winter toch een tweede bouwen, een die vergelijkbaar is met de vorige. Mijn simplexkast ga ik volgend jaar niet meer gebruiken, want met mijn gezondheidsbeperkingen is het werken met een lattenkast veel prettiger en makkelijker. Daarnaast is het ook een kick om het net even anders te doen, waardoor de moeilijkheidsgraad op diverse punten verschilt van die bij een standaardkast. Alleen al de hoeveelheid imkermaterialen in mijn opslag zal behoorlijk slinken, want bij het werken met lattenkasten heb je alleen een paar extra latten op voorraad! Daar komt bij dat ik geen honing slinger, dus dan is een lattenkast nog idealer.

Deze serie uit Boxmeer loopt nu ten einde, maar ik zal proberen om regelmatig foto's te maken van de nieuwe lattenkast. De lezers hebben trouwens ook nog andere foto's tegoed want macrofotografie is na het bijenhouden mijn tweede hobby.

Rob van Veldhuijzen

Goed geschoten

Jaap van der Berg uit Soest bouwde met kameraden in twee jaar tijd een bijenhotel met 100 houtsoorten van zes continenten. Het staat aan de Jachthuislaan inclusief een uitvoerig informatiebord over het hout en over solitaire bijen. Foto Jaap van der Berg.

Studiegroep pollenonderzoek

De Studiegroep Pollenonderzoek in honing komt elke tweede zaterdag van de oneven maanden bijeen. Naast eigen honing wordt ingezonden honing onderzocht op de pollensoorten. De inzender krijgt bericht van welke planten zijn bijen nectar hebben verzameld.

Dankzij Lambert Scheepers heeft de commissie een website met een pollenforum www.pollenderzoek.nl. De database met afbeeldingen van planten en pollen is nog niet af, uw bijdrage aan het vullen van onze database wordt op prijs gesteld.

Op de site staan behalve informatie over de studiegroep ook berichten over de activiteiten (bijv. terugkomdag keurmeesters en leraren) en downloads van de Commissie voor Bijenproducten zoals keuringsreglement en lesboek honingkeurmeesters.

Keurmeesters die actief keurmeester willen blijven hebben een e-mail of een brief ontvangen waarin ze verzocht zijn dit aan ons door te geven. Aanmelden en honing inzenden kan bij: Eric Blankert, Steenakker 10 6691 DN Gendt, m 06-51553238, e ericblankert@hotmail.com ●

Bijeenkomst voor imkers die werken met Top-bar hives

Marieke Mutsaers en Marlies Aij

Er zijn in Nederland steeds meer imkers die met een Top-bar hive werken. Ook zijn er die het overwegen of geïnteresseerd zijn. Het lijkt ons een goed idee om eens bij elkaar te komen om:

- met elkaar kennis te maken: Heb je al een TBH? Zo ja, hoe lang?;
- ervaringen met elkaar uit te wisselen over het werken met een TBH;
- te bespreken welke gegevens van onze volkje we kunnen vast leggen en hoe;
- te kijken of er behoefte bestaat om een groep TBH-imkers op te richten. Die kan bijvoorbeeld 2-3 x per jaar bijeenkomen om ervaringen uit te wisselen;
- onze kennis te verdiepen door bij elke bijeenkomst een deskundige uit te nodigen voor een korte lezing (30 min).

Wat kan er nog meer? Jullie ideeën en inbreng zijn meer dan welkom!

Marieke Mutsaers, die een schat aan ervaring heeft met het werken met de TBH in de tropen, geeft deze middag een korte lezing. Zij richtte in 1993 Trichilia ABC op voor de productie, bereiding en verkoop van bijenteelt- en apitherapieproducten onder het merk Tripolis Bijenteeltproducten. Binnen haar bedrijf werkt Marieke Mutsaers tevens als consulent tropische en bedrijfsmatige bijenteelt in Afrika, Azië en Europa. Meer info over Marieke: www.trichilia.nl

Wanneer en waar?

Op 16 november 2013 van 14.00–16.30 uur in Informatiecentrum Tuinderscomplex De Wrottersploeg, De Zandige wijk, Noorderend 20A, 9207 AL Drachten. Als je geïnteresseerd bent in deze middag en je wilt komen stuur ons dan een berichtje.

Dit in verband met alle voorbereidingen!

e marieke.mutsaers@planet.nl óf
e marlies.aj@gmail.com.

Telefonisch kan ook t 0512-383296

(We vragen een kleine bijdrage voor de huur van de zaal, incl. koffie en thee). ●

foto Leon Gütz

Meekijken met de studiegroep

Ondernemen met bijenproducten

Schrale droge handen, ruwe plekken, kloofjes of jeuk tussen je tenen. Dat betekent vaak blijven smeren, terwijl de verlichting maar tijdelijk is. Voor velen is dit herkenbaar. Ondernemer Dorien Vorstman raakte geïnspireerd door de eeuwenoude bekendheid van honing, was en propolis als lichaamsverzorgingsproducten. Ze had niet alleen de behoefte het verhaal over de bij uit te dragen, maar ook meer bekendheid te geven aan het goede dat via de bij uit de natuur voortkomt. 'La Reine' was daarmee geboren.

Dorien tijdens de opening van een Landwinkel in Oldenzaal.
Foto Judith Duiniveld.

La Reine maakt honingcrèmes van uitsluitend honing van Hollandse bodem, van zuivere bijenwas en shea butter, een plantaardig vet van traditionele faam, en voor de geur plantaardige etherische oliën. Er zijn op dit moment drie crèmes: een voor droge, schrale handen, een honingvoetcrème voor frisse voeten en de propolishuidcrème geschikt voor uiteenlopende huidproblemen. De crèmes bevatten geen parabenen (conserveermiddel dat in bepaalde gevallen een allergische reactie kan veroorzaken), geen siliconen, geen kleurstoffen of minerale oliën en zijn gemaakt met respect voor mensen, dieren en het milieu.

Frank Moens

Dorien begon in 2012 La Reine met drie honingproducten gericht op lichaamsverzorging. Dorien en Jeroen zijn in Gorinchem bekend als eigenaren van dierenspecialzaken. Jeroen werd in 2007 manager van het Bijenhuis. Dorien besloot een paar jaar later ook een andere weg in te slaan: "Ik heb in sales- en marketingfuncties gewerkt en kwam door de dierenbranche in aanraking met artikelen voor verantwoord huisdierbezit. De wens groeide om een bijdrage te leveren aan een duurzame wereld. Toen ik op een gegeven moment tijdens het honing oogsten de inwerking van honing op mijn huid voelde, viel het kwartje. Ik besloot ook in de wereld van de bijen te stappen. De dierenwinkel werd verkocht."

En toen? Je hebt niet van het ene op het andere moment een productlijn ontwikkeld?

Dorien vervolgt: "Jeroen zorgt als imker voor de basisingrediënten en ik heb mij volledig toegelegd op de ontwikkeling van La Reine en het produceren van de eerste producten. La Reine is in het Frans 'de koningin'. Het klinkt mooi en de relatie met de koningin in het bijenvolk is snel gemaakt: ze is vitaal en leeft langer. Al die kwaliteiten willen we met onze producten ook uitstralen, zowel in de crèmes als in de presentatie ervan. Veel natuurlijke producten hebben ingetogen kleuren, terwijl in de natuur vaak fel gekleurde bloemen insecten aantrekken. Ik vond dat La Reine ook moest opvallen en heb daarom gekozen voor opvallend gekleurde tubes.

De werking van bijenproducten was vroeger veel beter bekend dan tegenwoordig, maar die bekendheid komt in snel tempo terug. We hebben intensief gewerkt aan het ontwikkelen van de eerste drie producten. Twee met vooral honing als werkzaam ingrediënt en één met propolis. Die kwamen in 2012 beschikbaar. Het was uiteraard spannend hoe de lijn zou worden ontvangen. Over de reacties hebben we niets te klagen en ze zijn zelfs zo goed dat we komend jaar het assortiment zullen uitbreiden. Met wat, dat is nog even een verrassing." ●

Reizend door de groene omgeving
nam Henk van der Scheer een kijkje in...

De kleurige Zuidelijke Bollenstreek

Na de krokussen begint eind maart een overweldigende bloei van tulpen, narcissen en hyacinten tot in mei. In de nazomer bloeien op de velden gladiolen, dahlia's, anjers en asters. De Keukenhof trekt zo ongeveer 800.000 bezoekers per jaar. Dat allemaal in de Zuidelijke Bollenstreek, het gebied tussen Leiden en Haarlem. Noordelijk daarvan, boven het Noordzeekanaal, ligt als tweede bollengebied het Kennemerland en nog een derde: de Noordelijke Bollenstreek rondom Breezand.

Geestgronden

Het gebied tussen Leiden en Haarlem ontwikkelde zich eind 16e en in de 17e eeuw. Er zijn brede zandruggen (ontstaan door afgraving van duinen ten behoeve van de zandwinning voor de stedenbouw) naast geestgronden met bollenvelden, afgewisseld door stroken weiland en afgeschermd van de Noordzee door uitgestrekte duinen. Bloembollen worden geteeld op de geestgronden, duinzand vermengd met klei en/of veen aangevoerd van elders.

Crocussen in maart

foto Hans van der Post

foto Hans van der Post

Hyacinten in mei

Bollenteelt

Een bloembol bestaat uit een bloemschijf (de sterk gedrongen en verbrede stengel) en rokken of schubben (verdikte bladeren die op de bloemschijf staan ingeplant). Daarin wordt het voedsel opgeslagen voor de overwintering. De krokus wordt vaak in een adem met de bollen genoemd, maar is in feite een knol en heeft geen schubben.

Bloembollen worden bij voorkeur in oktober of november geplant in luchtige, kalkrijke grond die niet te vochtig of bevroren mag zijn. Daarna wordt stro verspreid en ingereden om de bollen te beschermen tegen vorst. In het voorjaar zal de grond onder het stro gaan broeien waardoor de bollen uitlopen, en de rokken met het reservevoedsel verschrompelen. Na de bloei worden hyacintenbloemen van de bloemstelen geritst omdat zaadvorming de groei van de bollen benadeelt en worden met name tulpen gekopt om verspreiding van virussen naar de bol tegen te gaan. 's Zomers als de planten 'opgedroogd' zijn, d.w.z. als de bovengrondse delen en de wortels zijn afgestorven, worden de bollen gerooid en daarna met de hand gepeld dan wel (bij de hyacinten) gehold. Bij het pellen worden de vliezige rokken van de bol verwijderd en daarmee ook schimmels die de bol kunnen aantasten. Bij het hollen wordt de bolbodem verwijderd om bij de groei in het volgend jaar vegetatief meer kleine bollen te krijgen. Vervolgens worden de bollen ontsmet in een bad met fungiciden en in verwarmde schuren gedroogd.

Natuur- en cultuurgebieden

Rijke Amsterdamse kooplieden ontdekten in de 17e en 18e eeuw de binnenduintrand als ideale plek voor een buitenplaats. Landgoed Elswout bij Overveen is er één van, evenals Kasteel Keukenhof op een landgoed met ongeveer 230 hectare grond, bossen en landerijen. Dat kasteel met het landgoed dankt zijn bekendheid aan de gelijknamige bloementoonstelling Keukenhof, gevestigd op een gedeelte van het landgoed. Bij die buitenplaatsen en op die landgoederen groeien belangrijke bijenplanten zoals stinsenplanten, lindes en esdoorns.

De Coepelduynen, een smalle strook jonge kustduinen tussen Katwijk en Noordwijk, is als Natura 2000-gebied aangewezen. Een vrij open, kalkrijk duinlandschap met duingraslanden waarin duinroos en struwelen voorkomen. Vooral op de noordhellingen groeien veel plantensoorten zoals wondklaver, nachtsilene, ruige scheefkelk, grote tijm, geelhartje, knolboterbloem, bitterkruid met daarop de parasiet bitterkruidbremraap en het hondskruid, een orchideeënsoort.

Noordelijker wordt het duingebied breder. Daar liggen de Amsterdamse Waterleidingduinen, waaruit Amsterdam zijn drinkwater wint. Er liggen oude duinen met strandwallen vooraan de landzijde en jonge duinen vlakbij zee. Het terrein bestaat uit bos en struweel, open plekken met stuifzand, vochtige en moerasachtige valleien en droge vlakten. Aan de zeekant groeien helm, zeeraket en zeemelkdistel;

landinwaarts kamperfoelie en look-zonder-look. In de vochtige graslanden komen het ruig viooltje, rietorchis en parnassia voor. Op droge plaatsen groeien duindoorn en liguster en op nattere plaatsen kruipwilg. Landinwaarts zijn op droge, beschutte plaatsen meidoorn en zomereik te vinden en in de meer natte valleien wilg en berk.

Imkeren in de Zuidelijke Bollenstreek

Begin april had ik een heel informatief gesprek met Hans van der Post, geboren en getogen in Oegstgeest aan de zuidelijke rand van het bollengebied. Hans: "Vroeger kon ik vanuit mijn slaapkamer in het ouderlijk huis vijftig meter verder de bollen zien bloeien. Nu kan dat niet meer, want de bebouwing rukt op." Er is dus minder ruimte voor de bollenteelt en mede daardoor heeft een deel van de bollenteelt zich verplaatst in noordelijke richting voorbij het Noordzeekanaal. Voor het houden van bijen is dat niet erg. Bijen vliegen maar beperkt op bolbloemen, vertelt Hans. Van belang zijn krokus en blauwe druif en als er niets anders te halen valt, vliegen ze wel op hyacinth. Bijen in het bollengebied moeten het meer hebben van de dracht in de bebouwingen en 's zomers van dracht in de duinen, o.a. liguster. Zijn volken staan op drie plekken in Oegstgeest en vliegen op dracht in de tuintjes. Eén van die plekken is het dak van zijn schuurtje. Daarop staan tijdens mijn bezoek drie kasten en we kunnen inderdaad de bijen in en uit zien vliegen. In sommige jaren zit daar een volk tussen dat niet gezond is, zegt hij. Dan zie ik 's winters bij temperaturen vlak boven nul met enige regelmaat een bij uitvliegen. In het voorjaar blijkt dat volk dan 'verdwenen' op een plukje dode bijen en de koningin na. Vroeger verhuurde hij wel volken voor bestuiving van appel en peer bij Zoetermeer en van meloen aan de zuidoostkant van Leiden en reisde hij naar het koolzaad ten noordoosten van Leiden. Nu doe ik het rustiger aan, zegt Hans. Dat is overigens maar betrekkelijk, want hij is al vele jaren actief op het imkerforum. Daar kennis verspreiden vindt hij belangrijk. Dat doet hij ook door dit jaar weer een cursus voor beginners te geven. Lang geleden heeft hij het diploma praktisch imkeren gehaald en zo kan hij optreden als leraar bijenteelt voor beginners.

Duhoka

Als jongetje van zes was hij regelmatig bij de overbuurvrouw te vinden. Die hield bijen en dat fascineerde hem. Op zijn 18e ving hij zijn eerste zwerm en timmerde zelf een kast. Een jaar later werd hij lid van de VBBN, maar pas tien jaar later ging hij bijenteeltcursussen volgen. Nu heeft hij veertien volken, allemaal Carnica, die houdt hij in spaarkasten met een BK van afwijkend formaat. Zijn BK heeft een hoogte van twee HK's en hij noemt dat een duhoka (dubbele honingkamer); daarin komen 10 ramen van aangepast formaat

Boven: Bijenkasten op het dak van de schuur.
Onder: Op de achtergrond de molen van de Keukenhof.

en later een normale HK voor het winnen van honing. Slechts één van z'n ingewinterde volken is in de afgelopen winter verdwenen. Dat was wel eens anders doordat hij aan het eind van het seizoen de Varroa te laat bestreed. Nu past hij in juli/augustus tweemaal mierenzuur toe en in de winter oxaalzuur. Er verdwijnen net zo weinig volken als voor het Varroatijdperk. Gewoonlijk 'Aalstert' hij, maar die methode was in feite een confectiepak. In de praktijk bleek gewoonlijk "de broek te lang of de pijp te kort", aldus Hans. Hij maakt nu broedloze vegers, die dan behandeld kunnen worden met oxaalzuur en dat bevalt hem goed. Als ik nog even over neonicotinoïden begin, zegt hij: "Ook met die behandeling van veel bollen gaan er in de Bollenstreek niet meer bijenvolken dood dan in het verleden!" ●

Rectificatie: Groningen werd Friesland

In de aanhef bij het artikel over imkeren in 'groenblauw' Friesland van Henk van der Scheer in ons septembernummer is bij de opmaak een fout geslopen. Wie de aflevering over het gebied Westerwolde in Groningen erbij pakt (juninummer) ziet dat de éénregelige samenvatting inclusief de naam van de auteur die bij juni hoorde, twee afleveringen later opnieuw is opgedoken. Het gaat hier om een vergissing bij de opmaker, later over het hoofd gezien door de correctoren. Gelukkig werden we erop gewezen door een lezeres die goed bekend is met het Friese gebied. Nog even ter verduidelijking: de term 'groenblauw' slaat op het landgebruik in en rond het beschouwde Friese Nationaal Landschap, en stamt uit het jargon van de planologen en kaartenmakers, gebruikt om grotere gebieden in algemene zin te typeren.

Ook de mens bestuift

Henk van der Scheer

Politici maken zich zorgen over het voortbestaan van honingbijen en willen onder meer bestuiving zeker stellen. Of fruittelers de zorg om de bijen delen of niet, sommigen van hen nemen de bestuiving van hun aanplant in eigen hand.

Bestuivingscrisis?

Doemdenkers menen dat er een bestuivingscrisis dreigt door het overmatig toepassen van gif dat bijenvolken doet 'verdwijnen'. Kluser e.a. 2010 menen dat daarvoor geen duidelijke aanwijzingen zijn. Toch zijn er lokaal problemen in fruitteeltgebieden. Die kunnen te maken hebben met slechte weersomstandigheden (te nat, te koud) in het vroege voorjaar als er nog weinig honingbijen en andere bestuivers zijn. Soms is er geen geschikt bestuiverras van het geteelde gewas voorhanden dat in dezelfde tijd bloeit als het te bestuiven hoofd ras. Soms zijn andere bloeiende planten in de buurt aantrekkelijker voor bestuivers. Doe-het-zelfvende fruittelers 'ontdekten' al jaren geleden dat extra verstuiven of vernevelen van stuifmeel (naast bestuiving door insecten en/of de wind) leidt tot hogere productie van betere kwaliteit kiwi's (Gardi e.a., 2003) en peren (Ya e.a., 2002).

In ons land en in België lopen proeven met kunstmatige bestuiving van 'Sweet Sensation', een mutant van het perenras Doyenné du Comice. Dat ras en die mutant willen vaak slecht vruchtzetten. Om dezelfde reden wordt bij het zoekersras 'Kordia' kunstmatige bestuiving beproefd.

Peren in China

Dankzij de televisie weet iedereen dat peren in bepaalde delen van China tegenwoordig handmatig worden bestoven, omdat bijen zouden zijn verdwenen door spuiten met gif. De werkelijkheid ligt genuanceerder (Ya e.a., 2002; Van Heemert en Korevaar, 2011). Vanaf 1983 werd in de Chinese provincie Sichuan het perenras Jinhuali massaal aangeplant, omdat daar veel vraag naar was en men daarvoor wilde betalen. Er was echter één probleem: Jinhuali bloeide later dan de traditionele rassen. Om toch van een goede bestuiving verzekerd te zijn, ging men over op handbestuiving. In de loop der jaren raakte die bestuiving zo ingeburgerd dat men geen behoefte meer had aan bijenvolken. Overigens waren/zijn de imkers ter plaatse niet happig op het verhuren van volken voor de

bestuiving van peren omdat de telers de perenbladvlo massaal bestrijden met ook voor bijen giftige organische fosforverbindingen (dimethoaat en parathion). In Zuid-Korea doet zich eenzelfde situatie voor, waar het ras Shinko, een nashipeer, handmatig wordt bestoven. Dat ras is zeer gewild, maar dan moeten de peren wel rond zijn en ruim 1000 gram wegen. Dat kan als alle tien zaden in zo'n peer tot ontwikkeling komen en daarvoor is handmatige bestuiving noodzakelijk (Vermeulen, 2013).

Kiwi's in Italië

Kiwi's zijn tweehuizig: planten hebben of alleen mannelijke of alleen vrouwelijke bloemen. In een aanplant staan enkele mannelijke planten tussen vele vrouwelijke. De mannelijke bloemen produceren stuifmeel zoals gebruikelijk. De vrouwelijke bloemen produceren echter geen nectar, maar maken nepstuifmeel (zonder genetisch materiaal en voedingsstoffen) om insecten aan te trekken. Gehuurde bijenvolken moeten de bestuiving verzekeren, maar soms verloopt dat niet naar wens als tegelijkertijd andere gewassen bloeien die aantrekkelijker zijn (Gardi, 2003). Telers in Italië gingen over op handbestuiving en later op machinaal verstuiven of vernevelen van het stuifmeel. Een paar van die bestuivingsmachines zijn nu naar Nederland en België gehaald en aangepast om Sweet Sensation-perenbloesem te bestuiven.

Sensationele peer

Sweet Sensation is een in Nederland gewonnen blozende mutant van het ras Doyenné du Comice. Zowel het ras als de mutant laten het soms afweten bij de vruchtzetting. Dat komt meer voor bij perenrassen met een extra set chromosomen. Daarnaast bloeit Sweet Sensation als één van de meest late perenrassen en is kruisbestuiving in sommige jaren niet ideaal. Daar komt nog bij dat de effectieve bestuivingsperiode vrij kort is: vaak minder dan 24 uur. In Nederland verzorgt veilingorganisatie The Greenery exclusief de afzet van Sweet Sensation. Na problemen met bestuiving en vruchtzetting haalde

Boven: perenbloesem (foto Henk van der Scheer)

Midden: stuifmeelvernevelaars staan klaar (foto Henk van der Scheer)

Onder: Sweet Sensation (foto The Greenery)

de veiling een bestuivingsmachine uit Italië om proeven te doen, samen met de private landbouwvoorlichtingsdienst DLV en een mechanisatiebedrijf in Meteren. Dat bedrijf heeft zelf ook een bestuivingsmachine gemaakt, zodat er in Nederland twee typen machines inzetbaar zijn. Ze blazen droog, uit de VS of Zuid-Korea geïmporteerd, stuifmeel de lucht in en tegelijkertijd vernevelen blaasmonden per ha 30 tot 45 liter water. De nevel met het stuifmeel drijft als een wolk door de bomen en komt ook bij de bloemen binnenin de boomkroon. Die bestuiving vult de bestuiving door bijen aan. Bijen bewerken vooral de bloemen aan de buitenkant van de boomkroon. Door telkens op een mooie dag het stuifmeel te vernevelen werden de afgelopen drie jaar met succes jonge bomen vroeger in productie gebracht. Ook het probleem van 'beurtjarigheid' wordt door de extra bestuiving ondervangen. In Nederland vernevelden tot nu toe 15 bedrijven stuifmeel op Sweet Sensation. Behalve in Nederland experimenteert men ook in België met vernevelen van stuifmeel op deze peer (Lismond, 2013).

Kers Kordia

Kordia, groot, hartvormig en dieprood, is één van de beste kersenrassen van dit moment. Bij Kordia is het onder meer belangrijk dat bloemen op de eerste dag van openen worden bestoven, doordat de eicellen van Kordia maar kort leven. Het weer moet op die dag wel meewerken en dat is vroeg in het jaar niet altijd het geval. Dit is een van de redenen om ook bij Kordia te onderzoeken of kunstmatige bestuiving leidt tot een goede zetting.

Besluit

Fruïtgewassen zijn over het algemeen sterk afhankelijk van bestuivers; voor kiwi is dat zelfs essentieel (Klein e.a., 2007).

Toch weten telers ook fruit te produceren onder omstandigheden waarin bestuivers het (deels) laten afweten. Ze gebruiken dan kunstmatige bestuiving omwille van opbrengst en kwaliteit. Dat gebeurt nog steeds via zogenaamde Bee Boosters (Smeekens, 1999). Dat zijn stuifmeelverdelers die voor het vlieggat van een bijenkast worden geplaatst waardoor de haalbijen worden gedwongen door het stuifmeel in het apparaat te lopen en zo bepoederd raken voordat ze uitvliegen. Machinaal vernevelen is een nieuwe trend. ●

Bronnen

Zie www.bijenhouders.nl/tijdschriften > aanvullende informatie > november 2013

De Werkbij: professionele imkerij en groothandel.

Enthousiast en vanuit de praktijk, delen wij graag onze ervaring!

Als imker vindt u bij ons alle kennis en producten die u nodig heeft.

Wij zijn er voor bijen én mensen.

Winterrust?

Zeker niet!

Onze imkervakhandel draait volop.

Maar nog belangrijker: er is nu tijd voor kruisbestuiving tussen uw en onze gedachten, ideeën en vragen rondom de bijen, de imkerij, de natuur...

Wij spreken u graag!

Welkom!

Kijk ook in onze webwinkel

www.dewerkbij.nl
info@dewerkbij.nl

Noordelijke Meentsteeg 1B
3911 SE RHENEN
0317 - 612942

Hoofdweg 33
8166 AC EMST
bel Rhenen

Bestel via onze webwinkel of e-mail uw bijenbollen voor komend voorjaar

yes!

NBV
BIJENHUIS
www.bijenhuis.nl

Nederlandse BijenhoudersVereniging

Secretariaat

Grintweg 273, 6704 AP Wageningen | t 0317 422422 | f 0317 424180
e secretariaat@bijenhouders.nl | i www.bijenhouders.nl
iban NL62ABNA0539042897 | bic ABNANL2A
iban NL07INGB0000846801 | bic INGBNL2A
Openingstijden ma t/m vrij: 10.00-14.00 u.
Opgeven voor Imkernieuws: www.bijenhouders.nl/media/imkernieuws

Het Bijenhuis (winkel)

Grintweg 273, 6704 AP Wageningen
t 0317 422733 | e bijenhuis@bijenhuis.nl | i www.bijenhuis.nl
iban NL78ABNA0539042900 | bic ABNANL2A
iban NL26INGB0000823276 | bic INGBNL2A
Open: dinsdag t/m vrijdag 8.30-17 u.

Bijen@wur (PRI) | Centraal Meldpunt Bijenziekten

Pb 16, 6700 AA Wageningen | Droevendaalsesteeg 1 6708 PB Wageningen
t 0317 486001 | e bijen@wur.nl | i www.bijen.wur.nl
(ma t/m vrij van 9-17 uur, op afspraak)

Spuitschade of vuilbroed melden

Spuitschade melden via t 0800-0488 of info@vwa.nl of (bedrijven) via vwa.nl/organisatie/melden_voor_bedrijven
Gevallen of vermoedens van Amerikaans vuilbroed (AVB) melden bij: NVWA (AID), meldpunt Dierziekten t 045 5463188

De jaarkleuren zijn als volgt voor de jaren eindigend op
0/5: | 1/6: | 2/7: | 3/8: | 4/9:

**Grintweg 273, 6704 AP Wageningen
bijenhuis@bijenhuis.nl**